

קונטרס

אדם לעמל יולד

קונטרס העוסק

בעד ונגד התמיכה בלומדי תורה

חוברת עזר לתומך ולנתמך

קונטרס

אדם לעמל

יולד

נערך ונלקט ע"י

מכון אל"י

מכון לחקר המצוות

שנת

תורה של עבודה וגמילות חסדים

ארץ הקודש תובב"א

"שגיאות מי יבין"
להארות והערות על הקונטרס
או להפצתו
נא לפנות
נייד: 050-5258027

כל הזכויות שמורות ©

עריכה: אלירן זוהר

עיצוב עטיפה, הפקה ודפוס: דפוס אוריאן, חיפה

טל: 04-8513011

ואלה יעמדו על הברכה

י.ס דניאל

עבודות עיצוב ובניה

המומחים מ.ח ובניו
עבודות צנרת מים וביוב

אריאל בן וויאן

דקלה בת זוהרה ולכל יוצאי חלציה

רון-פון מעבדות סלולאריות

לרפואת

וויאן בת סימי

יוסף בן עליזה

לעילוי נשמת

משה ז"ל בן רובילה

אברהם ז"ל בן גרציה

יעקב ז"ל בן מרים

לעילוי נשמת

אבינו מורנו

איש תם וישר ר' חיים בן נתן אליעזר זצ"ל

למשפחת אלטרוביץ

לעילוי נשמת

אבינו מורנו וסבנו

החכם ר' שמואל בן חתון זצ"ל

למשפחת דניאל

ואשתו אמנו מורתנו וסבתנו

הצדקת סלחה בת שדרא זצ"ל

הקדמה

על הפסוק (איוב ה, ז) פִּי אָדָם לְעֵמֶל יוֹלֵד וּבְנֵי רֵשָׁף יִגְבִּיהוּ עוֹף, אמר רבי אלעזר (סנהדרין צט): כל אדם לעמל נברא שנאמר כי אדם לעמל יולד, איני יודע אם לעמל פה נברא אם לעמל מלאכה נברא, כשהוא אומר (משלי טז, כ) פִּי אָכַף עָלָיו פִּיהוּ הוּא אומר לעמל פה נברא, ועדיין איני יודע אם לעמל תורה אם לעמל שיחה, כשהוא אומר (יהושע א, ח) לֹא יְמוּשׁ סֵפֶר הַתּוֹרָה הַזֶּה מִפִּיךָ הוּא אומר לעמל תורה נברא. והיינו דאמר רבא כולהו גופי דרופתקי נינהו טובי לדזכי דהוי דרופתקי דאורייתא [כל הגופים לעמל נבראו, אשריו למי שזכה והיה עמלו וטרחו בתורה - רש"י].

רבי אלעזר משמיענו שעיקר בריאתו של האדם אינו אלא לעמול בתורה. ויש שפרשו כן כבר על האדם הראשון שנאמר וַיִּנְחַהּ הוּא בְּגֶן עֵדֶן לְעִבְדָּהּ וּלְשִׁמְרָהּ, לעבדה אלו מצות עשה, ולשמרה אלו מצות לא תעשה, שתכליתו של האדם היה לעבוד את ה' במצות עשה ולא תעשה [ראה ר' בחיי ואור החיים על הפסוק].

ומפאת כך, למדנו שעל האדם מוטלת החובה והמצוה של והגית בו יומם ולילה כדי לקיים את התכלית שאליה נברא. וכבר אמר שמאי (פרקי אבות פ"א) עשה תורתך קבע.

אמנם לא פורש באיזו מידה יש לאחוז בדרך זו, וברור שסתימות בענין תעוררנה שאלות. כמו האם על האדם להתבטל ממצות לימוד התורה בשביל ללמוד מקצוע כדי שיהיה לו במה להתפרנס או שמא עליו לעסוק רק בתורה ולא להשקיע מזמנו ללימודי מקצוע כלל ויעשה לפרנסתו כדי מחייתו במה שמזדמן. או אולי יעסוק אך ורק בתורה וישליך על ה' מבטחו שישלח לו פרנסתו באיזו דרך שתהיה וכו'.

בשל כך, מצינו מחכמי ישראל שנטו לדעות שונות בנושא, ומדבריהם אנו למדים על ההשקפות וההנהגות השונות שנוולדו בחברה הישראלית דאז אף בקרב החכמים.

למשל, אמר ר' נהוראי (קידושין פב.) מניח אני כל אומנות שבעולם ואיני מלמד את בני אלא תורה. נראה מדבריו שראה בלימוד התורה אידאל אבסולוטי ואין לו לאדם להשקיע את זמנו, שכלו וכוחותיו בלימוד אומנות (מקצוע) בכדי להתפרנס.

מאידך רבי מאיר אומר (סו) לעולם ילמד אדם את בנו אומנות נקיה וקלה ויתפלל למי שהעושר והנכסים שלו שאין אומנות שאין בה עניות ועשירות שלא עניות מן האומנות ולא עשירות מן האומנות אלא הכל לפי זכותו.

וכן שנו חכמים (קידושין כט.) האב חייב בכנו למולו, ולפדותו, וללמדו תורה, ולהשיאו אשה, וללמדו אומנות. ועוד אמרו שם (פ:) רבי יהודה אומר כל שאינו מלמדו אומנות, מלמדו ליסטות. ליסטות סלקא דעתך [עולה בדעתך]. אלא, כאילו מלמדו ליסטות. מאי בינייהו [שואלת הגמרא : מה מוסיף ר' יהודה על התנא שאמר שחייב ללמדו אומנות -רש"י]. איכא בינייהו דאגמריה עיסקא [מתרץ הגמ' : יש ביניהם הבדל באם למדו סחורה, שלדעת תנא קמא נחשב אומנות ואילו לדעת רבי יהודה צריך דוקא אומנות משום שפעמים אין לו במה לעשות סחורה ועומד ומלסטם].

ומדבריהם למדנו שיש לאדם ללמוד מקצוע ואף זהו אחד מהדברים שהאב חייב לעשות לבנו. אמנם עליו לדעת שאין לו להשקיע את חייו בזה אלא לעשות זאת רק בכדי להתפרנס ביושר ואת עיקר חייו וזמנו צריך הוא להשקיע בתכלית שאליה נברא, לעמול בתורה. וכדברי רבי מאיר בפרקי אבות (שם פ"ד) הוי ממעט בעסק, ועסוק בתורה. והוא רבי מאיר דלעיל שאמר לעולם ילמד אדם את בנו אומנות נקיה וקלה [ראה תושו"ע או"ח סי' קנו ובפוסקים שם].

ויש מן החכמים, אף שלא התבטאו בענין לימוד מקצוע מ"מ הביעו את דעתם בעד עשיית מלאכה לפרנסתו של האדם כמו שראינו לשמעיה מחכמי הזוגות שהיו בזמן בית שני שהתבטא ואמר (אבות א) "אהוב את המלאכה ושנא את הרבנות". וכן אמר רבן גמליאל "יפה תלמוד תורה עם דרך ארץ שיגיעת שניהם משכחת עון. וכל תורה שאין עמה מלאכה סופה בטלה וגוררת עון".

וישנם עוד מקורות רבים העוסקים בנדו"ד ויובאו בתוך דברי הפוסקים דלקמן.

שאלות אלו העסיקו את חכמי ישראל במשך הדורות ומעסיקות גם את דורנו. בקונטרס זה נעשה סקירה בנושא התמיכה בלומדי תורה בכדי שישבו ויעסקו בתורה, ומאידיך יציאת יושבי בית המדרש למשק העבודה וללימודי מקצוע. נראה את הדעות השונות מתקופת חכמי התלמוד, הראשונים והאחרונים שנאמרו בנדון.

הקונטרס נכתב בכתיבה תמה בלי השתייכות לאיזה מגזר וצד השקפתי אלא רק אסופה של הנושא שיהיה לפני הקורא.

דברי הפוסקים צוטטו ככתבם וכלשונם למי שרוצה לראות המקור ולעיין.

לא ראינו מן הצורך לסכם את דברי הפוסקים שכן הם כבר מסוכמים על ידם ואריכות למותר.

אמנם מפני שלא כל מוחא סביל לשונם של ראשונים ואריכות הסוגיות הוספנו כמה דברים

חשובים למען ירוץ קורא :

* הטקסט מנוקד ומפוסק,

* הוספנו בשולי הגליון תקציר פיסקה,

* סיכום דבריהם הודגש באפור וחולק לסעיפים.

הננו מקווים שקונטרס זה יהיה מורה דרך ועזר לעם ישראל בדורות אלו דעיקבתא דמשיחא לדעת את המעשה אשר יעשון הן לתומכים והן לנתמכים ויהיה בבחינת תן לקכם ויקפם עוד, הודע לצדיק ויִסֶּף לְקַח (משלי ט, ט).

המלקט

תוכן עניינים

1. שיטת הרמב"ם - רבי משה בן מימון ראשון המדברים

2. שיטת התשב"ץ - רבי שמעון בן צמח

3. שיטת האברבנאל - רבי דון יצחק אברבנאל

4. דברי הכסף משנה - רבי יוסף קארו

5. סיכום הרמ"א - רבי משה איסרליש

6. מדברי רבותינו האחרונים

7. נספח

פרק א'

שיטת הרמב"ם

(רבי משה בן מימון)

רבי משה בן מימון, הרמב"ם, מתכמי ספרד של המאה ה-11 בפרושו לפרקי אבות הביע התנגדות על אותם המשימים את התורה לכלי אמונות בכדי להתפרנס על ידה, וכתב שאין למנהג זה יסוד ואף ראיה בכך חלול השם.

מדברי הרמב"ם אנו למדים שבדורו היו לומדי התורה ואף הגדולים שביניהם נתמכים ע"י העם ולכן גזע שלא יספיקו אנשי דורו לדעתו, ומ"מ לא חשש מלומר את דעתו בנושא.

על המשנה באבות (פ"ד מ"ה) "רבי צדוק אומר אל תעשם עטרה להתגדל בהם, ולא קרדם לחפור בהם. וכך היה הלל אומר, ודאשתמש בתגא חלה, הא למדת כל הנהגה מדברי תורה נוטל חזיו מן העולם" פתב רז"ל:

K חרי אשר הספמתי שלא אדבר בזאת הצנאה מפני שהיא מבארת, ולדעתי גם כן שדברי בה לא יאותו לרב חכמי התורה הגדולים ואפשר לבלו, חזרתי מהספמתי ואדבר בה מבילתי שאשגיח לקודמים או לנמצאים.

דע שזה שאמר שלא תעשה התורה קרדם לחפר בו - כלומר: לא תחשבהו כלי לחיות בו.

ובאר ואמר: כי כל מי שיהנה בעולם הזה בכבוד התורה - נוטל חזיו מן העולם, פרוש מחיי העולם הבא. והתענותו בני אדם בזה הלשון הנגלה והשליכוהו אחרי גנום ונתלו בפשטי הדברים שלא יבינום, ואני אפרשם. וקבעו להם חקים על יחידים ועל קהלות והביאו בני אדם לחשב בסכלות גמורה, שזה מחזיב וראוי שיעזרו החכמים והתלמידים והאנשים המתעסקין בתורה ותורתו אמונתו. וזה הכל טעות ולא נמצא בתורה ולא בדברי החכמים דבר שיאמת אותו, ולא רגלים שישענו עליהם כלל.

שאנחנו כשנעזין בדברי רז"ל לא נמצא אצלם שהיו מבקשים ממון מבני אדם, ולא היו מקבצים ממון לשיבות הנבכדות והיקרות ולא לראשי גליות, לא לדיניהם ולא למרביצי התורה, ולא לאחד מהגדולים ולא לשאר בני אדם מן העם. אבל נמצא בכל דור ודור בכל קהלותיהם שהיה בהן עני בתכלית העניות ועשיר גדול בתכלית העשיר. וחלילה לי לחשד הדורות שהם שהם לא היו גומלי חסד ונותני צדקה. כי אמנם העני ההוא אלו פשט ידו לקחת היו ממלאים ביתו זהב ופנינים אלא שלא היה רוצה, אבל היה מסתפק במלאכתו שהיה מתפרנס בה אם ברוח אם בדחק, והיה בז למה שבידי אדם כי התורה מנעתו מזה.

קביעת חוק לתמוך במי שתורתו אומנתו הוא טעות ולא נמצא בתורה

מעיון במקורות עולה שלא קיבצו ממון להחזקת הישיבה ולומדיה

וכבר ידעַתָּה שֶׁהַלֵּל הִנָּחוּ הַגֵּזֶל חוֹטֵב עֲצִים וְהִנֵּה לֹא־מֵד לִפְנֵי שְׁמֵעִיָּה וְאַבְטָלְיוֹן וְהִנֵּה עֲנִי בְּתַכְלִית הַעֲנִיּוֹת (יומא לה:). וּמַעֲלָתוֹ הִיָּתָה כְּאִשֶּׁר יִדְעַתָּה מִתְלַמְּדֵי וְאִשֶּׁר נִמְשְׁלוּ כְּמִשְׁחָה וְאַהֲרֹן וְיִהוֹשֻׁעַ וְהַקָּטָן שְׁבַת־לַמִּידֵי רַבֵּן יוֹחָנָן בֶּן זַכַּאי (סוכה כח:). וְאִין סַפְק לְמַשְׁכִּיל שְׂאֵלוֹ הִנֵּה מוֹרָה לְאַנְשֵׁי דוֹרוֹ לְהַנּוֹת מֵהֶם לֹא הָיוּ מִנִּיחִין אוֹתוֹ לְחֹטֵב עֲצִים. וְהַנִּינָא בְּן דוֹסָא יִצְאָה בַּת קוֹל וְאַמְרָה כֹּל הָעוֹלָם כְּלוֹ אִינוּ נִזּוֹן אֶלָּא בְּשִׁבִיל תְּנִינָא בְּנִי, וְהַנִּינָא בְּנִי דִּי לוֹ בְּקַב תְּרוּבִין מֵעֲרַב שְׁבַת לְעֲרַב שְׁבַת (ברכות יז:), וְלֹא הִנֵּה מְבַקֵּשׁ מִבְּנֵי אָדָם. וְהַנִּינָא הִנֵּה דִּין בְּאַרְצָא יִשְׂרָאֵל, וְהוּא הִנֵּה דְלִי דְוָלָא [שׂוֹאֵב מִים] וְכִשְׁהֵי בְּאִין בְּעֲלֵי הַדִּין לְפָנָיו הִנֵּה אוֹמֵר תְּנוּ לִי מִי שְׂיִדְלָה בְּמִקוּמֵי אוּ תְּנוּ לִי כְּדִי בְּטָלְתִּי וְאָדוֹן לְכֶם (כתובות קה:).

וְלֹא הָיוּ יִשְׂרָאֵל שְׁבָדוֹרִם לֹא אֲכַזְרִים וְלֹא בְּלַתִּי גּוֹמְלֵי חֲסִדִים. וְלֹא מְצָאנוּ חָכֵם מִן הַחֲכָמִים שֶׁהִנֵּה מְגַנֵּה אֲנָשֵׁי דוֹרוֹ עַל שֶׁלֹּא הָיוּ מַעֲשִׂיִּים אוֹתָם חֲלִילָה לָהֶם. אֲבָל הֵם בְּעֲצָמָם הָיוּ חֲסִידִים מְאֻמִּינִים הֶאֱמַת לְעֲצָמָם, וְהָיוּ מְאֻמִּינִים בַּהֲשֵׁם יִתְבָּרַךְ וּבַתּוֹרַת מֹשֶׁה אֲשֶׁר בָּהּ יִזְכָּה הָאָדָם לְחַיֵּי הָעוֹלָם הַבָּא, וְלֹא הָיוּ מַתִּירִים לְעֲצָמָם לְבַקֵּשׁ מָמוֹן מִבְּנֵי אָדָם. וְהָיוּ רוֹאִים שְׂלֵקִיחַתוֹ הִנֵּה חֲלוּל הַשֵּׁם בְּעֵינֵי הַהֶמוֹן מִפְּנֵי שִׁיחֲשָׁבוּ שֶׁהַתּוֹרָה מְלַאכָה מִהַמְּלָאכּוֹת אֲשֶׁר יִהְיֶה בָּהֶם אָדָם, וְתִתְבַּנֶּה בְּעֵינֵיהֶם, וְיִהְיֶה מִי שְׁעוֹשֶׂה זֶה דְּבַר הַשֵּׁם בְּזָה.

וְאַמְנָם הִתְעוּ אֵלָה הַמְתַּגְּבְּרִין לְחַלֵּק עַל הֶאֱמַת וְעַל הַפְּסוּקִים הַפְּשׁוּטִים וְהַנִּגְלִים בְּלִקְיַחַת מָמוֹן בְּנֵי אָדָם בְּרִצּוֹנָם אוּ עַל כְּרָחֵם, מִהַמַּעֲשִׂים אֲשֶׁר מְצָאוּ בַּתְּלֻמִּיד מְאֻנְשֵׁי בְּעֲלֵי מוּמִין בְּגוֹפּוֹתֵיהֶם זְקֻנִים בָּאוּ בִּנְיָמִים, עַד שֶׁאֵי אֶפְשֶׁר לָהֶם לַעֲשׂוֹת מְלָאכָה שְׂאִין תִּחְבּוּלָה לָהֶם אֶלָּא לְקַחַת מָמוֹן מֵאַחֲרֵיהֶם. וְאִם לֹא מָה יַעֲשׂוּ, הַנְּמוּתוֹ, זֶה לֹא צְוִתָּה הַתּוֹרָה. וְאַתָּה תִּמְצָא הַמַּעֲשֶׂה אֲשֶׁר הִבִּיאוּ רֹאזָה מִמֶּנּוּ, בְּאַמְרָם (ב"מ פד:). הִיָּתָה כְּאֵינִיּוֹת סוֹחֵר מִמְּרַחֵק תְּבִיאָה לְחֻמָּה, בְּבַעַל מוּם שְׂאִינוּ יְכוּלִּים לַעֲשׂוֹת מְלָאכָה. אֲבָל עִם הַיְכָלָת לֹא הִמְצִיא אֱלֹוֵי הַתּוֹרָה דֶּרֶךְ.

וְרַב יוֹסֵף הִנֵּה מוֹלִיף עֲצִים מִמְּקוֹם לְמִקוֹם וְהִנֵּה אוֹמֵר גְּדוּלָּה מְלָאכָה שְׂמַחְמַמַּת בְּעֲלִיָּה (גיטין סז:), רוֹצֵה לֹא־מֵר עִם טְרַח אֵיבְרִיו. כִּי בְּהוֹלִיכּוֹ הַעֲצִים הַכְּבֵדִים הִנֵּה מִתְחַמֵּם גּוֹפוֹ בְּלֹא סַפְק, וְהִנֵּה מְשַׁבַּח זֶה וְשֹׁמֵחַ בּוֹ וְהִנֵּה נִהְנֶה בְּמָה שֶׁחֲלַק לוֹ הַשֵּׁם יִתְבָּרַךְ מִה שְׂאֲצָלוֹ בְּמַעֲלוֹת הַהִסְתַּפְּקוּת.

וְשְׁמַעְתִּי הַמְּשַׁגְּעִים הַמְּבַהֲלִים הַנְּתַלִּים בְּרִאיוֹת שֶׁהִבִּיאוּ בְּאַמְרָם (ברכות י:). הַרוֹצֵה לְהַנּוֹת יִהְיֶה כְּאֵלִישַׁע וְהַרוֹצֵה שֶׁלֹּא לְהַנּוֹת אֵל יִהְיֶה כְּשִׁמוּאֵל הַרְמַתִּי וְזֶה אִינוּ דוֹמָה לְזֶה אֲשֶׁר מְבִיאִים כָּלֵל, אֲבָל זֶה אֲצִלִּי הַטַּעַה גְּדוּלָּה מִהִבִּיא רֹאזָה מִמֶּנּוּ. מִפְּנֵי שֶׁהוּא מְבַאֵר, וְאִינוּ מִקוֹם שִׁיטְעָה הָאָדָם בּוֹ שְׂאֵלִישַׁע לֹא הִנֵּה מְקַבֵּל מָמוֹן מִבְּנֵי אָדָם, כֹּל שֶׁכֵּן שֶׁלֹּא הִנֵּה מְבַקֵּשׁ מֵהֶם וְקוֹבֵעַ לָהֶם חֻקִּים, חֲלִילָה לַשֵּׁם. אֲמָנָם הִנֵּה מְקַבֵּל כְּבוֹד לְבַד כְּשֶׁהִנֵּה מְאֻכְסֵן אוֹתוֹ אָדָם בְּעֲבָרוֹ עָלָיו לְהִיּוֹת בְּבֵית אֲצָלוֹ וְהִנֵּה אוֹכֵל לְחֻמוֹ בְּלִילָה הַהוּא אוּ בִּיּוֹם הַהוּא וְהִנֵּה שָׁב לְעַסְקָיו.

וְשִׁמוּאֵל לֹא הִנֵּה נִכְנָס בְּבֵית אָדָם וְלֹא הִנֵּה אוֹכֵל מִשׁוּם אָדָם. וְכִיּוֹצֵא בְּזָה אֲמָרוּ חֲכָמִים ז"ל שֶׁתְּלַמִּיד חָכֵם כְּשֶׁיִּרְצֶה לְהַדְמוֹת בְּזָה עַד שֶׁלֹּא יִכְנָס לְבֵית אָדָם הַרְשׁוּת בְּיָדוֹ. וְאִם יִרְצֶה לְהַתְּאָכְסֵן אֲצֵל אָדָם בְּעֲבָרוֹ עָלָיו לְצַרְף הוֹצָאת הַדֶּרֶךְ הַרְשׁוּת בְּיָדוֹ. מִפְּנֵי שֶׁכָּבֵר הַזְּהִירוֹ מִלְּאָכֵל אֲצֵל כֹּל אָדָם

שלא לצרף ואמרו (פסחים מט.) תלמיד חכם המרבה סעודתו בכל מקום כו'. ואמרו (ס) כל סעודה שאינה של מצוה אסור לתלמיד חכם להנות ממנה ולמה אאריך בזה הענין.

מביא ראיה
מרבי טרפון
שהצטער מכך
שהשתמש
בכבוד התורה
לצורכו

ואמנם אזכיר המעשה אשר התבאר בתלמוד (גדרים סב.) והוא שאדם אחד שהיה לו כרם והיו נכנסים בו הגנבים וכל פעם אשר היה רואה אותם בכל יום מוצא פרותיו מתמעטין והולכין, ולא היה ספק בו שאחד מן הגנבים נתן עיניו בו. והיה מצטער מזה כל ימי הבציר עד שבצר ממנו מה שבצר וצמקם עד שיבשו ואסף הצמוקים. ודרך בני אדם כשיאספו הצמוקים שיפלו מהם גרגרים מן התאנים ומן הענבים, ומתן לאכלן מפני שהם הפקר וכבר הניחום בעליהם למעוטם למוצאייהם. ובא רבי טרפון במקרה יום אחד לכרם ההוא וישב ולקט מן הצמוקים שנפלו והיה אוכל אותם. ובא בעל הכרם וקשב וראה הגנב שגנב ממנו כל השנה ולא היה מפיר אותו אבל שמע עליו ולקחו מיד והתחזק עליו ושם אותו בשק אחד ושם אותו על גבו להשליכו בנהר. וכשראה רבי טרפון כך צעק ואמר: אוי לו לטרפון שנה הרגו. וכשישמע בעל הכרם הניחו וברח, לדעתו שחטא חטא גדול. והיה רבי טרפון מצטער מן היום והלאה כל ימיו ומתאבל על מה שארע לו שהציל את עצמו בכבוד התורה, והוא היה עשיר גדול והיה יכול לומר: הניחני ואני אתן לה כה וכד זהובים והיה נותנם לו, ולא היה צריך להודיעו שהוא רבי טרפון והיה מציל את עצמו בממונו ולא בתורה. ואמרו כל ימיו של אותו צדיק היה מצטער על דבר זה. ואמר: אוי לי שהשתמשתי בכתיבה של תורה שכל המשתמש בכתיבה של תורה אין לו חלק לעולם הבא ונעקר מן העולם. ואמרו בזה משום דרבי טרפון עשיר גדול היה והנה ליה לפייסיה בדמי [היה לו לפייסו בממונו].

וכן פתח רבנו הקדוש ע"ה אוצרות בשנת רעבון (ב"ב ח.) ואמר כל מי שירצה לבא לקחת פרנסתו יבא ויתפרנס ובלבד שיהיה תלמיד חכם. ובא רבי יונתן בן עמרם ועמד לפניו והוא לא היה מכיר אותו אמר לו: רבי פרנסני. אמר לו: קרית, לא. שנית, לא. אלא במה אפרנסך, אמר לו: פרנסני ככלב וכעורב. רוצה לומר אף על פי שאין בי חכמה כמו שפרנס ה' יתברך חנה טמאה ועוף טמא שאין עם הארץ פחות מהם. ונתן לו ואחר כך נתחרט באשר פתהו בדבריו ואמר: אוי לי שנהנה עם הארץ מנכסי. ואמרו לו השומעים מה שארע לו, אולי יונתן בן עמרם תלמידך הוא שאינו רוצה להנות בכבוד התורה כשיוכל להשמר מזה ואפלו בתחבולה, וחקר ומצא הענין כן.

מביא ראיה
נוספת מיונתן
בן עמרם שאף
בשנת רעבון
אין לו לאדם
להיות בכבוד
התורה

ושני המעשים האלה ישתיקו כל חולק בזה הענין.

- א. שייתנו ממונם לאדם לעשות בו סחורה בבחירתו ויהיה השוכר פלו להם אם ירצה. והעושה זה יש לו שוכר גדול עליו (ברכות לד:). וזהו מטיל מלאי לכיס של תלמידי חכמים (פסחים נג:).
- ב. ושתמכר סחורתם לפני כל סחורה. ושיקנו להם בתחלת השוק (ב"ב כב:).
- ג. וכן הקלה התורה מתלמידי חכמים חקי המלכות הארנוניות, ואכסניות החיל, וחקים המיחדים בכל איש ואיש והם הנקראים כסף גלגלת יפרעו בעבורם הקהל.
- ד. וכן בגני החומות וכיוצא בהן. ואפלו הנה התלמיד חכם בעל ממון לא יתחייב דבר מכל זה.

ובכך הורה רבנו יוסף הלוי ז"ל לאיש במקום אחד שהיו לו גנות ופרדסים שהיה חייב בעבורם אלפי זהובים ואמר שיפטר ממת בעבורם דבר מכל מה שזכרנו מפני שהיה תלמיד חכם ואף על פי שהיה נותן במס שהוא אפלו עני שבישראל וזהו דין תורה כמו שפטר התורה מחצית השקל מן הכהנים כמו שבארנו במקומו ומה שדומה לזה עכ"ל.

ובשיטה זאת הלך גם בספרו ההלכתי משנה תורה וכו' כתב בהלכות תלמוד תורה (פרק ג' הלכה י"א) וז"ל:

י. "כל המשים על לבו שיעסק בתורה ולא יעשה מלאכה ויתפרנס מן הצדקה הרי זה חלל את השם ובנה את התורה וכבה מאור הדת וגרם רעה לעצמו ונטל חזיו מן העולם הבא, לפי שאסור להנות מדברי תורה בעולם הזה. אמרו חכמים כל הנהנה מדברי תורה נטל חזיו מן העולם, ועוד ציו ואמרו: אל תעשם עטרה להתגדל בהן ולא קרדם להפר בהן. ועוד ציו ואמרו: אהב את המלאכה, ושנא את הרבנות. וכל תורה שאין עמה מלאכה סופה בטלה, וסוף אדם זה שיהא מלסטם את הבריות.

יא מעלה גדולה היא למי שהוא מתפרנס ממעשה ידיו, ומדת חסידים הראשונים היא. ובנה זוכה לכל כבוד וטובה שבעולם הנה ולעולם הבא, שנאמר: יגיע כפיך כי תאכל אשריך וטוב לך. אשריך בעולם הזה, וטוב לך לעולם הבא שפלו טוב" עכ"ל.

ובהלכות מתנות עניים (פרק י' הלכה י"ח) כתב וז"ל:

"לעולם ידחק אדם עצמו ויתגלגל בצער ואל יצטרף לבריות ואל ישליח עצמו על הצבור, וכן ציו חכמים ואמרו עשה שבתך חל ואל תצטרף לבריות.

ואפלו הִיָּה חֶכֶם וּמְכַבֵּד וְהִעֲנִי יַעֲסֹק בְּאַמְנוֹת וְאַפְלוּ בְּאַמְנוֹת מְגֻלָּת וְלֹא יִצְטָרֵף לְבְרִיּוֹת,
מוֹטָב לְפֶשֶׁט עוֹר בְּהֵמוֹת-נְבִלוֹת וְלֹא יֵאמָר לְעַם: חֶכֶם גְּדוֹל אֲנִי, כֹּהֵן אֲנִי, פְּרִנְסוֹנִי. וּבִכְךָ צוּר
חֶכְמִים. גְּדוֹלֵי הַחֶכְמִים הָיוּ מִהֶם חוֹטְבֵי עֲצִים וְנוֹשְׂאֵי הַקּוּרוֹת וְשׂוֹאֲבֵי מַיִם לְגִנּוֹת וְעוֹשֵׂי הַבְּרוֹזֶל
וְהַפְּחָמִים וְלֹא שְׂאֵלוּ מִן הַצְּבוּר וְלֹא קִבְּלוּ מִהֶם כְּשֶׁנִּתְּנוּ לָהֶם".

דְּבָרֵי הַרְמֵב"ם בְּרוּרִים, אָדָם צָרִיף לְלַמֵּד מְלֶאכָה שְׂתַנְיֵב לוֹ פְּרִנְסָה וְלֹא לְהִסְתַּמֵּךְ עַל הַצְּבוּר. וְאַף
אִם לֹא לְמַד מְקַצוּעַ לְעוֹלָם יְדַחֵק עֲצָמוֹ וְיִתְגַּלְגַּל בְּצַעַר וְכו'. מִיָּתֵר לְצִיָּן שְׂדֵבָרֵי הַרְמֵב"ם נְסֻבִים רַק
עַל אוֹתָם וְשׂוֹצִים מִכֹּחַ עֲסוּקָם בַּתּוֹרָה לְהִתְפַּרְנֵס מִן הַצְּבוּר בְּלֹא שׂוּם עֲשִׂית מְלֶאכָה, וְלֹא עַל מִי
שֶׁהוּא מוֹהֵל, שׁוֹחֵט, סוֹפֵר וְכו', שְׂאֵינָם נְכֻלָּיִם בְּכָל הַמְּשִׁיִּים עַל לְבוֹ שְׂיַעֲסֹק בַּתּוֹרָה וְלֹא יַעֲשֶׂה
מְלֶאכָה, שְׂכֹן הֵן נִחְשָׁבוֹת מְלֶאכָה לְכָל דְּבָר.

גַּם רַבְּנוּ יוֹנָה גִּירוֹנְדֵי הַקָּסִיד, מַחֲכֵמֵי סְפָרֵד שֶׁל הַמַּאָּה ה-13, בְּפָרוּשׁוֹ לְאֲבוֹת שֵׁם הַסְּפִים לְשִׁיטַת
הַרְמֵב"ם וְכַתֵּב בֶּן בְּשֵׁם ר' מֵאִיר הַלּוּי. וְכֵן הִעֲתִיקוּ רַבְּנוּ יַעֲקֹב בֶּן אֲשֶׁר, ה'טוֹר', בִּי"ד ס' רמו.

---

¹ בספר 'דברי ירמיהו', לר' ירמיהו לעזר, מחכמי אשכנז של המאה ה-18 על הרמב"ם (ה' ת"ת שם) כתב דאפשר שיש סמך לדברי הרב מתרגום יונתן על הפסוק (שופטים ד, ה) והיא יושבת תחת תמר דבורה בין הרמה ובין בית אל ביה אפרים ויעלו אליה בני ישראל למשפט, שכתב וז"ל:

"והיא יתבה בקרמא בעטרות דבורה מתפרנסא מן דילה ולה דקליו ביריחו, פרדסיו ברמתא, זיתיו עבדיו משח בבקעתא, בית שקנא בבית אל, עפר חור בטור מלקא, וסלקיו לותה בני ישראל לדינא" [תרגום - והיא יושבת בעיר בעטרות דבורה מתפרנסת משלה ולה יש תמרים ביריחו, כרמים ברמה, זיתים בבקעה שהוא מקום של שמן וכו' ראה רש"י]

אמנם אין דברים אלו מוכרחים שכן מדברי התרגום נראה שהיתה עשירה וכפי שכתב שם רש"י ומן הראוי שאדם עשיר לא יטול מבני אדם כדלקמן בדברי אברבנאל.

פרק ב'

שיטת התשב"ץ

(תשובות שמעון בן צמח)

ר' שמעון בר צמח דוראן, הרשב"ץ, מחכמי ספרד של המאה ה-14, אשר פנה בפני החיד"א 'גדול המורים', היה בן דורו של ה'טור'. ובראותו כי רבים מגמגמים על הנהגת לפרנס תלמידי חכמים מפני דברי הרמב"ם הקדיש לכך שבע תשובות הדנות ומקיפות את נושא התמיכה בלומדי התורה. מתי ישנה חובה על הצבור לתמוך בלומדי תורה, ומתי זו מצוה, ומתי זו מדת חסידות, ומה היא המדה הנכונה והנהיגה הישרה שראוי לכן תורה ללכת בה. ארבע התשובות הראשונות (קמב-קמה) עוסקות בצדדי ההתר והראיות לכך מפל תלמי התורה, התמישית (קמו) עוסקת בגדר תלמיד חכם, הששית (קמז) להשיב על דברי הרמב"ם, והאחרונה (קמח) היא תמצית המסקנות העולות מהדברים. לקמן הבאנו רק את תשובתו האחרונה המסקמת את דעתו בנושא, ונתר התשובות הרוצה לעיני - ראה נספח בסוף הקנטרס.

סימן קמח

ראתרי אשר השפתי מעל החכמים הראשונים והאחרונים ז"ל את תלוינות נר ישראל הרב הגדול הרמב"ם ז"ל והנמשכים אחריו ז"ל, אכתב קצרו של דבר פפי העולה בגינינו ממקומות מפנרים בתלמוד.

- א. הצבור חבים לגדל משלהם מי שהוא חשוב בדורו כר' אמי בדורו, וגם החכם עצמו נוטל מעצמו הראוי לו לגדלתו, כדמוכתא ההיא דפרק הדרוע (חולין קלד).
- ב. ואם הוא חכם ששואלין אותו דבר הלכה בכוליה תלמודא [בכל התלמוד] ואומר, ראוי למנותו פרנס על כל ישראל וריש מתיבתא, וכל ישראל חבים לגדלו.
- ג. ואם שואלין אותו במסכתא הקבועה לו דבר הלכה ואומר, ראוי למנותו פרנס בעירו והם מגדלין אותו.
- ד. ואם אינו בגדר זה עדין, אלא שהוא עוסק בלמודו ומניח עסקיו, בני עירו חבין למטרח בריפתיה, כדמוכתא בפרק אלו קשרים (שבת קיד).
- ה. ואם יש פרנס בעיר ראוי לכל זה, והוא עשיר וגדול מאליו, ויש בעיר חכם אחר שצריך שיגדלוהו, מדבר ענוה וחסידות הוא שיאמר להם שאותו חכם אחר ראוי לישב ביישיבה כדי שיגדלוהו, כדמוכתא בפרק ואלו נאמרים (סוטה מ).

- ו. וכן תיבנים הצבור ליחד תבה לתלמידים העוסקים בתלמוד, כדי להרבות בשיבה ולמען הרחב גבולם בתלמידים, כדמוכח והיא דפרק הנזקין (גיטין טו). זהו חייב הצבור.
- ז. אמנם התקמים והתלמידים אם נהגו סלסול בעצמם שלא לטול, ושייתפרנסו מיגיע כפם או בדחק, יש להם שכר טוב בעמלם וחסידות הוא להם, ומוטב הוא להם שיבטלו קצת עתים מלקיים והגית בו יומם ולילה מלסמך על הצבור במזונותם. והכי אסיק [וכי העלה] רבא בפרק פיצד מברכין (ברכות לה), דאמר להו לרבנן במטותא מיניכו לא תתחזו קמאי לא ביומי ניסן ולא ביומי תשרי, כי היכי דלא תטרדו במזונכו כולייה שאתא [שאמר לתקמים בבקשה מכם לא תבואו לפני, לא בחדש ניסן ולא בחדש תשרי (ומצאו לעבד) כדי שלא תהיו טרודים בפרנסתכם כל השנה].
- ח. ואפשר לומר, שהתקמים הממנים פרנסים על הצבור, אפלו אפשר להם לעשות מלאכה, אין להם לעסק במלאכה בדורות הללו שנתמעטו בני עליה, ואותם מועטים אם יעסקו במלאכה בפני עמי הארץ ידלדלו בפניהם, ודומה זה למה שאמר בפרק השתפין (ב"ב ח). רבנן לאו בני מיפק באכלוזא ניהו [שאין הן עצמם יוצאין בהכרזה לחפר אלא שזכרים פועלים - רש"י].
- ט. אבל התלמידים, הטוב והישר להם שיעסקו בתורה לשמה לא על מנת שיקראו תקמים, וסוף הכבוד לבוא, וילמדו גם כן אמנות, ושיעשו תורתן קבע ומלאכתן עראי (ברכות לה), ובזה תהיה תורתן משתמרת ומלאכתן מתברכת (שם לב), ועליהם הוא אומר (ישעיהו מט, ג) ויאמר לי עבדי אתה ישראל אשר בך אתפאר.
- י. וכן מצוה ביד כל אדם להנהיג תלמידי תקמים מנכסיהם. ואם הטילו מלאי לכיסיהם או עשו להם פרקמטיא אין למעלה מזה, וזוכים לישב בשיבה של מעלה. זהו חייב החיידים.
- יא. אמנם אם התקמים נמנעים מלקבל הנאות מבני אדם זהו הטוב והישר, אלא אם כן מתלמידיהם כמו שמוכח בפרק אלמנה נזונית (כתובות צו), אי נמי אם הנותן רוצה להתפכד בתקם כדמוכח בפרק אלו טרפות (חולין מד) ובפרק קמא דחלין (ז) ובפרק בני העיר (מגילה כח), אי נמי כדי שיוכל לעסק בתורה ולא יתבטל ממנה בשביל מזונותיו כמו שעשה שמעון אחי עזריה, ור' יוחנן שהתפרנס מהנשיא כדי שיעסק בתורה, וכן עשה יששכר לזבולון אחיו, ונזכה זבולון שנתברך עם יששכר, ולא עוד אלא שהקדימו הכתוב שנתאמר (דברים לג, יח) שמח זבולון בצאתך ויששכר באהליך.

זֶה עֵלָה בְּיַד מִזֵּה הָעֵנָן. וּמִי שֶׁזָּכְנוּ לְלַמֵּד זְכוּת עַל הָרֵאוּשׁוּנִים ז"ל יִזְכְּנוּ לִהְיוֹת מִהֲזוֹכִים לְכֹתֵר תּוֹרָה וְכֹתֵר שֵׁם טוֹב כְּמוֹתָם. עכ"ל הַתְּשֻׁבָּה"ץ.

דְּבָרֵי הַתְּשֻׁבָּה"ץ מְקִיפִים וּמְמַצִּים אֶת הַנוֹשֵׂא עַד תָּמוּ [רֵאָה גַם נִסְפַח]. רְאִינוּ מִדְּבָרָיו שֶׁיִּשְׁנֶם דְּבָרִים שֶׁהֵם בְּגִדְר חוֹבַת הַצְּבוּר וְיִשְׁנֶם דְּבָרִים שֶׁהֵם מִצְוָה עַל כָּל אָדָם וְיִשְׁנֶם שֶׁהֵם מִדְּרָךְ הַתְּסִידוּת. עוֹד רְאִינוּ בְּדְבָרָיו כִּיצַד רְאוּי לָבוֹן תּוֹרָה לְכַלְכַּל צְעָדָיו כְּדֵי שְׂלֵא יִפֹּל עַל הַצְּבוּר וְיִהְיֶה חֲלוּל הַשֵּׁם.

וּלְרִוּחַת הָעֵנָן הַבְּאוּנוּ לְקַמֵּן גַּם אֶת הַתְּיַחֲסוּתוֹ שֶׁל ר' יוֹסֵף קֶאֱרוֹ בְּחִבּוּרוֹ 'כֶּסֶף מִשְׁנֵה' עַל הַרְמַב"ם.

פרק ג'

דברי האברבנאל

ויכבר בתקופת ר' דון יצחק אברבנאל שחי כמאה שנה לאחר המשב"ץ, המאה ה-15, כתב בספרו 'נחלת אבות' על פרקי אבות, שנמצאו בענין הגה חלוף סברות בין אחרוני חכמינו ז"ל. בדבריו ישנם כמה אספקטים לצדדי המר שלא נזכרו במשב"ץ. בתחלה מעתיק את שיטת הרמב"ם ואחר הביאו את שיטת הרמב"ם כותב וז"ל:

כָּל שְׁאֵר הַחֲכָמִים מֵהָאֲחֵרִים הִתִּירוּ בְּזֶה הַרְצוּעָה מִפְּנֵי צְרָךְ הַזְמַן וְנִתְּנוּ עַל זֶה שֶׁלֹּשׁ בְּחִינּוֹת:

הַאֲחֵת - שֶׁהַמִּתְנָה לְתַלְמִיד חָכֵם בְּשֹׁכֵר בְּטֻלָּתוֹ הִיא מִתְּרַת, כִּהְיָא.... קָרְנָא שְׁהִיָּה דִּין בָּא"י...
וְהַבְּחִינָה הַב' - הִיא שֶׁהַתְּלַמִּיד חֲכָמִים יוֹכְלוּ לְקַחַת מִהַקְּהָל רֹחַ וּמְמוֹן עַל הַשְּׁתַּדְּלוּתָם בְּעֲצוּתָם הַנְּכֹונוֹת וּבְעִנְיָנֵיהֶם הַמְּוַנִּיִּים הֵן מִהַכֶּלֶל וְהֵן מִהַפְּרֵט מִהִיחִידִים. וְכֵאלוּ תְּלַמִּיד חָכֵם לֹקַחַת עַל זֶה שֹׁכֵר שְׂכִיר.
וְהַבְּחִינָה הַג' - מִפְּנֵי צְרָךְ הַשְּׁעָה מִשׁוּם "עַת לְעֲשׂוֹת לֵה". כִּי כֵן הִסְפִּימוּ לְכַתֵּב סֵפֶר הַמִּשְׁנָה בְּפְרוּשׁ הַמְּצוּוֹת, אַע"פ שֶׁהוּא אֶסוּר שֶׁהַדְּבָרִים שֶׁבְּעַל פִּה אֵי אֶתָּה רִשְׁאֵי לְאוּמָרָם בְּכֵתֵב, וְעֲשׂוּהוּ מִפְּנֵי שֶׁרַבּוּ הַצָּרוֹת וְנִתְּמַעְטוּ הַלְּכָבוֹת, כֵּן עִנְיָן בְּתַלְמוּד הַתּוֹרָה...

ג' אספקטים להיתר נטילת ממון

וְהַמִּסְתַּבֵּר לִי בְּזֶה שֶׁבְּדוֹרוֹת הָרֵאשׁוֹנִים הָיוּ חֲכָמֵי הַתּוֹרָה פּוֹרְשִׁים עֲצָמָם מִהִנְאֻוֹת הָעוֹלָם הַזֶּה, וְהָיוּ אֲנָשֵׁי הַדּוֹר וְגִדּוּלְיוֹ מִכְּבֻדִּים אוֹתָם עַל זֶה, כִּי הָיָה לָהֶם מִמִּין הַפְּרִישׁוֹת וְהַקְּדוּשָׁה. אֲמַנְסֵם אַחֲרֵי שֶׁבָּאוּ בְּגִלוֹת וְאָפְסוּ עֲצוּר וְעֹזוּב, וְנִדְּלְדָלָה הָאָמָה, חֲשָׁשׁוּ חֲכָמִים שֶׁאִם יִתְּפָרְסוּ מֵאֲמָנוּתָם בְּהִיוֹתָם חוֹטְבֵי עֲצִים וְשׂוֹאֲבֵי מַיִם תִּתְּבַזֶּה הַתּוֹרָה בְּעֵינֵי הָרוֹאִים, וְתִתְּמַעַט בְּיִשִּׁיבוֹת, וְלֹא יִרְצוּ בְּנֵי אָדָם לְבַא לְלַמֵּד פֶּן יִהְיוּ לְבוֹז וְיִחִיו חַיֵּי צַעַר.

התירו חכמים ליטול ממון מחשש בזיון לתורה וביטולה

ויכבר הנהירו חכמינו ז"ל (שבת קיד.) שֶׁהַתְּלַמִּיד חָכֵם יִהְיֶה מְסַלֵּסל וּמִדְּקָדֵק בְּעִנְיָנוֹ, כִּדִּי שְׁיִהְיָ אֶהוּב וְנִקְמָד בְּעֵינֵי הַבְּרִיּוֹת. וְאָמְרוּ שֶׁלֹּא יֵצֵא בְּמַנְעָלִים מְטֻלָּאִים וְלֹא יִמְצֵא רֶכֶב עַל בְּגָדוֹ, וְשִׁיְהִיָּה גּוֹפּוֹ נָקִי וּבִפְרֵט יִדּוֹ וּבְגָדָיו נְקִיִּים, וְשֶׁלֹּא יַעֲמֵד בְּמָקוֹם הַטְּנוּפֵת. וְכֵל זֶה מְכֻוֹן לְכַבוֹד הַתּוֹרָה וְשִׁתְּהִיָּה נִחְשָׁבֶת בְּעֵינֵי הָעָם. וְשֶׁכָּל אִישׁ מִיִּשְׂרָאֵל יִשְׁתַּדֵּל לְלַמֵּד אֶת בְּנוֹ תוֹרָה לְחִשְׁבִּיבוּתָהּ וּבְכוּדָהּ. וְאִיךָ שֶׁלֹּא יִהְיֶה זֶה בְּהִיוֹת הַתְּלַמִּיד חֲכָמִים אִין לָהֶם דֵּי מַחְסוֹרָם מִתְּעַסְקִים בְּמִלְאָכָה נְמַבְּזָה וְנִמְסֵ (לפי שמואל א' טו, ט). אִין סִפְק שְׁבוּזִים יָבִיא בְּטוֹל תּוֹרָה בְּלַמוּדָהּ.

הנה בעבור זה, בזמן הגלות וצרותיו, הספימו החכמים שיוכל האדם להשתמש בכתרה של תורה בדברים הגרועים לו. ולפי זה ראוי שיובן הענין הזה בתנאי שהאיש העשיר, אין ראוי שיקבל הנאה משום אדם באמצעות התורה, כי אז יעשה אותה - קרדם לחתף בה. ולכן היה מצטרע רבי

התר חכמים הוא רק דברים ההכרחיים ולא למי שעשיר

טרפון, לפי שנהנה והציל עצמו בכבוד תורתו בהיות לאל ידו עשר והון עתק בו יוכל לפי אט בעל הכרם בךמים.

ועל העשירים נאמר האוכל הנאות מדברי תורה נוטל חיו מן העולם. כי להם ודומים להם אמר אדוננו משה ראה למדתי אתכם חקים ומשפטים כאשר צוני ה', מה אני בקחם אף אתם בקחם, לפי שהיא הנה עשיר כמו שבארו חז"ל. אבל החקמים שאין להם על מה שיסמכו, ובביתם אין להם ואין שמלה, מוטב שיקבלו מן הצבור די מחסורם ממה שיביזו עצמם ולא תורתם לעיני הרואים במלאכות פחותות בכתף ישאו. והנה זה הענין הפרטי הוא פענין הכלל באיש השלם, שהיותו נוטה דעתו וזמנו לקבץ הממונות ולבקש המותרות הוא לחלול השם.

מוטב שת"ח
יקבל מהצבור
די מחסורו
מאשר יתבוה
הוא ותורתו
במלאכות
פחותות

האמנם הדבר ההכרחי להעמדת החיות שיקח ויבקש אותו, אין בזה עוון אשר חטא. ואם יזלזל בפחיתות המעשים לקנותו - הרי זה בכלל כי דבר ה' בזה. הלא ראית שבזמן הנביאים השואל מאתם דבר ה' הנה מביא לו דורון, וכמו שאמר שאול לנערו (ש"א ט ז ט) והנה גלד ומה נביא לאיש כי הלקח אזל מפלינו ותשווה אין להביא לאיש האלהים מה אתנו. עד שהשיבו הנער הנה נמצא בנדי רבע שקל פסף ונתתי לאיש האלהים והגיד לנו את דרכנו. וכן בירבעם (מ"א יד, ב-ג) כששלח את אשתו לשאל מאחיה השילוני על דבר בנו שחלה אמר ולקחת בנד עשרה להם ונקדים ובקבך דבש ובאת אליו הוא יגיד לך מה יהיה לנער. עד שמפני זה אמרו בסוף כתובות (קה:) המביא דורון לתלמיד חכם כמקריב בכורים.

נטילת דבר
ההכרחי אינו
חטא, ראיה
מהנביאים

הנה אם כן, מרביצי התורה הדלים מחסרי ממון אינו מההגינות שיקחו, אבל בשני תנאים:

האחד - שיקחו ההכרחי ולא עוד, כדי שיהיה אליהם לחם לאכל ובגד ללבוש, ולא תהיה חכמת המסכן בזויה ודבריו אינם נשמעים. כדאמרינו בגזיקין ביהוא אפטרופא דלבש ומכסי מנכסי יתומי ואמר רב נחמן כי שפיר עבד כי היכי דלשתמעון מליה [אותו אפטרופוס שהתלבש מנכסי יתומים ואמר רב נחמן יפה עשה שע"י כך ישמעו דבריו].

נטילת ממון
לדעת
האברבנאל היא
רק בהתקיים ב'
תנאים

והתנאי השני - והוא הכרחי מאד לדעתי, שלא יקבל משום אדם פרטי כי אם מן הצבור. לפי שבהיות מקבל מאדם פרטי יצטרף להחניפו ואף שיראה בו ערות דבר, לא יוכיחתי כראוי ויהיה פסול אליו בדיון. כי הנה הנביאים היו מקבלים מתנות היחידים, לפי שלא היה להם לדון בין דיון לדיון ובין נגע לנגע, כי אם להגיד דבר ה' אשר ראה להשיב שולחו דבר, מה שאין כן מרביץ התורה, כי הוא המלמד, הוא מורה הדינים, הוא המוכיח. ולכן מוטב שיקבל מפליות הצבור, והיה שוה הנטייה לכל היחידים, וכזה יהיה מכבוד את התורה ולא יחללנה עכ"ל האברבנאל.

פרק ד'

דברי 'הכסף משנה'

גם רבי יוסף קארו, מחכמי ספרד של המאה ה-16, מחבר ספר ה'שולחן ערוך', הגיב על דברי הרמב"ם הנ"ל (ה' תלמוד תורה שם) בחבורו 'קסף משנה'. רב דבריו עוסקים בדיחית ראיות הרמב"ם וכפי שראינו שהקדיש לכך התשוב"ץ תשובה שלמה (ראה נספח ס' קמז). דברי הכסף משנה הובאו למען השלמת הענין. ספוס דבריו בסופו כאשר בתוכם מעלה אפשרות לבאר את פונת הרמב"ם באופן שונה זו"ל:

רבנו זו"ל הרחיב פיו ולשונו בפרוש המשנה פ"ד דמסכת אבות על ההסקקות שנותנין גם לתלמידים גם לרבנים. וגם כי נראה מדבריו שרב חכמי התורה הגדולים שבאותו זמן או בלם היו עושים כן וגם פה אנדא לטעמיה [במשנה תורה הלך לשיטתו].

והנה הוא זו"ל הביא שם ראיה מהלל הנזקן (יומא לה): שהיה חוטב עצים ולומד. ואין משם ראיה שנה היה דוקא בתחלת למודו ולפי שהיה בזמנם אלפים ורכבות תלמידים אולי לא היו נותנין אלא למפרסמים שבהם או שכל מי שהיה אפשר לו שלא להנות היה עושה אבל כשזכה לחכמה ולמד דעת את העם התעלה על דעתה שהיה חוטב עצים.

גם מה שהביא מר' חנינא בן דוסא (ברכות יז): אינה ראיה שאם היה רוצה להתעשר לא היה צריך לשאל מבני אדם רק מן השמים היו נותנין לו כמזכר בתעניות (כה). אבל הוא זו"ל לא רצה להנות מן העולם הזה ואין דבריו אלא ברוצים להנות מן העולם הזה אבל שלא באסור.

וקרנא (כתובות קה). שהיה מרויח שהיה בודק באוצרות יין אינה ראוי להתקנים אותה אמנות יפה היא ובלא טרח גדול. ואין ספק שמי שתננו השם יתברך שיתפרנס ממלאכתו אסור לו לטול. ורב הונא דהנה דלי דולא [שואב מים] כבר פרש"י זו"ל שהיה דולה להשקות שדותיו וכן אין גנאי גם כי כפי זה כבר היו לו קרקעות ולא היה צריך לטול.

והביא עוד ראיה ממה שאמרו במי שאחזו (גיטין טז): רב יוסף אעסק בריחתיא רב שישת בכשרי רב יוסף עסק ברחים. רב שישת לשאת קורות ומשאות אמר כמה גדולה מלאכה שמחממת את בעליה. וכבר נזהר רש"י זו"ל מזה וכתב דלרפואה היו עושים כן בימות השלג להתחמם ולהזיע. ואיני מבין פונת רבנו הלא נערים בעץ כשלו אף כי סומים כי רב שישת סומא היה כנראה באותה סגיא ואיך היה נושא קורות ואם כן על כרחך יש לומר פרש"י שהיה נושא משא בתוך ביתו ממקום למקום.

ודחה שם רבנו ראית אמרם היתה כאניות סוחר לומר דהינו דוקא כשהיו חולים. ואמת הדבר שר' אלעזר בר' שמעון אמרו (ב"מ פד): שהיה חולה אבל מ"מ אם פונת הכתוב לכך מה משבח התורה הרי כל בעלי מומין אע"פ שלא יהיו בני תורה ממרחק יביאו לתקנם כי הרואה עצמו בצער נודר כד לצדקה ונותנין אותו לעניים החולים. וגם שר' אלעזר בידו היה לסלק היסורין מעליו כמזכר בהפועלים (ב"מ שם) וכיון שכן היה גורם לעצמו להנות מדברי תורה וא"כ מהו שטוען רבנו ואומר והמעשים אשר מציאו בגמרא מאנשים בעלי מומין בגופן שאין תחבולה להם אלא לקחת מומן

הראיה מחכמי ישראל אינה ראיה

שליית הראיה שרק לחולים התירו

אחרים ואם לא מה יעשו הנמותו זה לא צויתה תורה אינה טענה דאכא למימר [שיש לומר] ש'סלקו
יסוריהם מעליהם ולא ימותו.

לתת דורון
לתלמיד חכם
נחשב כאילו
מקריב ביכורים

גם ש'מצינו בדברי חז"ל (כתובות קה): ש'לתת דורון לתלמיד חכם שהוא כאלו מקריב בפורים והביאו
ראיה מאלישע פמזכר פרק שני דיני גזרות (כתובות שם) וכן מצינו כש'היו הולכים לשאל לנביא היו
נותנין לו דורון. ולפי פשט דברי רבנו גם דורון אסור לו לקבל דאל"כ למה נדחק באתו פסוק
דהיתה פאניות סוחר לימא התם [יאמר שם] בתורת דורון הנה.

ומצינו ברבי יוחנן שהיה מפרנסו הנשיא כדאימא בסוטה (כא). גם בדברי קבלה מצינו (ישעיה כג, יח)
כי לישבים לפני ה' יהיה [סתרה] לאכל לשבעה וגו'. ובסוף ה'רוע (חולין קלד): אמרינן הוהא שקא
דייגרי דאתא לבי מדרשא [דיגרי זקב ששלחו ממקום אחר לבני הישיבה - רש"י] קדם ר' אמי וזכה בהם, ופריו
והיכי עביד הכי והא כתיב ונתן ולא שיטול מעצמו, ומשני לעניים זכה בהם, ואיבעית אימא אדם
חשוב שאני כלומר ממנה ראש ישיבה דתנאי והכחן הגדול מאתיו (ויקרא כא, ג) גדלהו משל אחריו.
ויפרש"י שקא דייגרי - דיגרי זקב שלחו ממקום אחר לבני הישיבה ונדאי דר' אמי לא הנה חולה
דאי לא, לשני הכי [שאם לא פה, הנה הגמרא צריכה לתרץ שר' אמי נטל משום שהנה חולה] אלא בריא הנה ואפלו הכי
זכה בהם ולא הקשה להם למה נטלו אלא מפני שנטלו מעצמו הא לאו הכי שפיר דמי. ועוד דמשמע
בפרוש דאדם חשוב אפלו לטול מעצמו שרי.

אדם חשוב
יכול ליטול

וימה שהביא להשתיק החולקין ממעשה דר' טרפון (נדרים כו). ודיונתן בן עמרם (ב"ב ט) אדרבה משם
ראיה דאמר רבנו הקדוש שלא יבנס להתפרנס משלו אלא תלמידי חכמים ואם איתא שאסור היאך
הנה מכשילן לת"ח לתת להם מה שהוא אסור ועוד דלא מן השם הוא זה דנדאי כל היכא שיש לו
אסור לו להנות מדברי תורה וגם יש לו למעבד כל טעדי דאפשר שאם יהנה יהנה בתורת עני
וכהיה דיונתן בן עמרם.

ויותר נראה לומר דכל שאין לו משרא שרי להנות ויונתן בן עמרם לפנים משורת הדין הוא דעבד.
וכמו שאמרו ש'מא יונתן בן עמרם תלמידה הוא שאינו רוצה להנות בכבוד תורה, דמשמע דוקא
יונתן הוא דלא הוי מתנהי הא אינה הוי מתנהי דאי לא הכי הוי ליה למימר [שמשמע דוקא יונתן הוא שלא
הנה נהנה אבל אחרים היו נהנים שאם לא פה הנה לו לומר] ש'מא שום בן תורה הוא שאינו נהנה בכבוד תורה. ועוד
דאם איתא דאסור היאך לא נמצא שום אחד שיעמיד דבריו על דין תורה אלא יונתן בן עמרם
לבדו.

תלמיד חכם
ש'אין לו במה
להתפרנס מותר
ליטול. ומי
שאינו נוטל זהו
לפנים משורת
הדין

ויפרוש המשניות שם באבות כה הם לדעת, ר' ישמעאל אומר הלומד על מנת ללמד כלומר שאין
כנות למיתו לשמה רק להתכבד בהיותו ראש ישיבה כמו שאמרו בפרק קונם (כב). לאהבה את ה'
שלא תאמר אקרא גדי שיקראוני חכם אשנה גדי שיקראוני רבי או שאהנה זמן ויושב בישיבה, או
שפונתו על מנת ללמד ולטל שקר כמי שלומד איזה אמנות מספיקים בידו ללמד וללמד כפי פונתו

פירוש המשנה
באבות לר'
יוסף קארו

ולא יותר, אָבָל הַלּוֹמֵד עַל מְנַת לַעֲשׂוֹת הֵגִי לּוֹמֵד לְשִׁמָּה וּמְסַפִּיקִים בְּיָדוֹ לְלַמֵּד וּלְלַמֵּד לְשִׁמּוֹר וְלַעֲשׂוֹת כִּי כָּל אֵלֶּה בְּכֻלָּל פּוֹנְתוֹ. כִּי לַמּוֹד הַתְּלִמִּידִים גַּם הִשְׁמָרוֹ מִמְצוֹת לֹא תַעֲשֶׂה וְעֲשׂוֹתוֹ מְצוֹת עֲשֵׂה מַעֲשֶׂה יֵאמַר לוֹ.

בָּא ר' צְדוּק וְאָמַר: אֵל תִּטְעֶה לּוֹמֵר בֵּינוֹן שְׂאֵנִי רוֹאֶה שְׂגָם לְלּוֹמֵד עַל מְנַת לְלַמֵּד מְסַפִּיקִין בְּיָדוֹ כִּפִּי פּוֹנְתוֹ שְׂאֵין בּוֹ עוֹן אֲשֶׁר חָטָא אֵל תִּכְנֹן לְשׁוֹם אַחַת מִהַפְּנוּנוֹת הָרְמוּזוֹת בְּעַל מְנַת לְלַמֵּד. וּבְבַחֲזִינַת הַמְּכַוֵּן הַשְּׂגָת הַכְּבוֹד אָמַר אֵל תַּעֲשֵׂם עֲטָרָה לְהַתְגַּדֵּל בָּהֶם וּבְבַחֲזִינַת הַמְּכַוֵּן לְלַמֵּד כְּדִי לְהַתְפַּרְנֵס כְּמִי שְׁלּוֹמֵד אֲמָנוֹת, אָמַר: וְלֹא קָרַדְם לְחַפֵּר בָּהֶם. וְתַדַּע שְׂשִׁיתִי הַפְּנוּנוֹת אֲסוּרוֹת שְׂכַף הִנֵּה הֵלֵל אוֹמֵר: וְדֹאשְׁתַּמֵּשׁ בְּתַגָּא חֲלַף. וְכִיּוֹן שֶׁהֵלֵל סַתֵּם דְּבָרָיו הָא לְמַדְתָּ שְׂכַל הַנְּהַנָּה מִדְּבָרֵי תּוֹרָה אֵיזָה מִיּוֹן שֶׁל הַנְּאָה שִׁיְהִיָּה כְּלוֹמֵר שְׁלּוֹמֵד עַל מְנַת הַשְּׂגָת כְּבוֹד אוֹ הַשְּׂגָת פְּרָנְסָתוֹ נוֹטֵל חֲזִיו מִן הָעוֹלָם.

גַּם מִשְׁנַת הֵלֵל שֶׁהַזְכִּיר, הַכְּתוּבָה בְּפָרְק א', כֹּף פְּרוּשׁוֹ לְדַעֲתִי: הוּא אָמַר תַּחֲלָה הֵגִי מִתְּלִמִּידָיו שֶׁל אֲהָרוֹ וּמִדְּרֹף הָעוֹלָם שֶׁהַהוֹלְכִים בְּדָרְכֵים יִשְׂרָיִם כְּאֵלֶּה פּוֹנְתֵם לְקַנּוֹת שֵׁם אוֹ לְהַרְוִיחַ, כְּנִגְדֵּ מִי שְׂמִכְוֵן לְקַנּוֹת שֵׁם - אָמַר נִגְדֵ שְׂמִיָּה וְכוּ'. וְאֵם תֹּאמַר מִי הַכְּנִיסִי בְּתַגָּר זֶה אֵם לְמַדְתִּי לֹא אוֹסִיף עוֹד. כִּי אֵם אֶלְמֵד אוֹלִי אֶתְכַוֵּן לְקַנּוֹת שֵׁם וְאֵבֵד שְׂמִי, וְכִשְׁלֹא אוֹסִיף לֹא אֶעֱבֹשׁ. אוֹ אֵם שְׂמַעֲתִי מֵאָמַר זֶה קֹדֵם שְׂאֶלְמֵד, לֹא אֶלְמֵד. אָמַר וּדְלֹא מוֹסִיף יְסוּף אַע"פ שְׂלְמֵד בֵּינוֹן שְׂשִׁנָּה וּפְרִשׁ הָרִי זֶה קִנְיָה מְכַלֵּם, וְדֹאֵי יְסוּף. אָבָל אוֹתוֹ שְׂלֹא רָצָה לְלַמֵּד חֲזִיב מִיָּתָה הוּא וּמ"מ אֵם יֵשׁ לוֹ זְכוּת תּוֹלָה לוֹ. וְלִכְךָ שְׂנָה לּוֹמֵר בְּרֵאשׁוֹן יְסוּף וּבִשְׁנֵי חֲזִיב מִיָּתָה. וְכִנְגְדֵ פּוֹנְתֵ הַרְנוּחַת הַמְּמוֹן אָמַר וְדֹאשְׁתַּמֵּשׁ בְּתַגָּא חֲלַף וְכֹאֵן נִכְלָלוֹת כָּל הַנְּאֻוֹת דְּבָרֵי תּוֹרָה.

וְהֵגִי מְלִי הַמְּכַוֵּן בְּתַחֲלַת לַמּוֹדוֹ לְפָנוּנוֹת הָאֵלֶּה אוֹ שְׂאֶפְשֶׁר לוֹ לְהַתְפַּרְנֵס בְּלֹא שְׂיִטוֹל שְׂכָר תְּלַמּוּדוֹ, אָבָל אֵם לְמַד לְשֵׁם שְׂמִיָּם וְאֵח"כֵּ אֵי אֶפְשֶׁר לוֹ לְהַתְפַּרְנֵס אֵם לֹא יִטוֹל שְׂכָר, מִתָּר. וְזֶה נִחְלַק לְשִׁלְשָׁה חֲלָקִים:

א. אֵם שְׂיִטוֹל מֵאֲבוֹת הַבְּנִיִם שְׂכָר לְלַמֵּד בְּנִיו אוֹ לְלַמְדוֹ.

ב. וְאֵם שְׂיִושֵׁב וְלוֹמֵד וְכָל הַכָּא לְקַרְבָּה אֵל הַמְּלֹאכָה יְקַרְבָּהוּ לְתוֹרָה וְלַמְצַוּוֹת.

ג. וְאֵם שְׂיִושֵׁב וְדוֹ דִּין אֲמַת לְאֲמָתוֹ.

וְכָל אֵלוֹ הַחֲלָקִים לְמַדְנוֹ הַתֵּרֵם מִפָּרְק שְׁנֵי דִּינֵי גִזְרוֹת (כְּתוּבוֹת קו). דְּאֶמְרִינָן הֵתֵם תְּלִמִּידֵי חֲכָמִים הַמְּלַמְּדִין הֵלְכוֹת שְׂחִיטָה וְהֵלְכוֹת קְמִיצָה לְפָנֵהֵם נוֹטְלִים שְׂכָרָם מִתְּרוּמַת הַלְּשָׁכָה. וְכַתְּבוֹ הַתּוֹסְפוֹת דֹּאע"ג דְּאֶמְרִינָן בִּפ' אֵין בֵּין הַמּוֹדֵר (מִדְּרִים לַח). דְּשְׂכָר תְּלַמּוּד אֲסוּר הֵכָא שְׂאֵנִי דְּכָל שְׂעָה הִיוּ יוֹשְׁבִים וְלֹא הִיוּ עוֹסְקִין בְּשׁוֹם מְלֹאכָה וְלֹא הִנֵּה לָהֶם בְּמָה לְהַתְפַּרְנֵס וְהִנֵּה מְטָל עַל הַצְּבוּר לְפָרְנָסָם.

הלומד תורה
על מנת השגת
כבוד או פרנסה
עון וחטא

ה' התרים ליטול
שכר ללומד
תורה לשם
שמים

מדבריהם למדנו שלא אסרו שכר התלמוד אלא כשיש לו ממקום אחר כדי פרנסתו. ומכאן יש
ללמד לשני חלקים הראשונים שלפיהם היו נוטלים שכרן מתרומת הלשכה מלמדי הלכות שחייטו
וקמיצה לפניהם לפי שהרי הם מהנים בזה לישראל עצמם, שאם הפהנים לא ידעו היאך יקריבו
קרבות ישראל. הלא נמי אם אין גדיים אין תישים ומי יורה שמועה ונמצאת ח"ו תורה בטלה
מאליה וא"כ עליהם מטל לפרנסם דהוי ליה כאלו מלמדים אותם בעצמם ושרי כמ"ש בשם
התוספות.

גם החלק השלישי נלמד ממה שאמרו בפ' הנזכר גזרי גזרות (כתובות שם) כלומר דינין שגזרים
גזרות שבירושלים נוטלים שכרם תשעים ותשע מנה מתרומת הלשכה. גם שם פתבו התוספות
דטעמא לפי שלא היה להם ממה להתפרנס. וכשם שהיו מגבין השקלים אפלו בעל כרחם כל שכן
שמגבין בזמן הגליות כל מה שצריף להעמדת צבור ואלמלא פן ח"ו היינו כאובדים בענינו ואין לה
צורף צבור גדול ממה שצריכין להעמיד ביניהם מורה צדק, גם תלמידים ימלאו מקומו בהפרדו מן
העולם הנה, וכופין אלו לאלו על החקים הקבועים על כך.

ואמרינן תו בגמרא אהא דגזרי גזרות לא רצו מוסיפין להם לא רצו אטו ברשיעי עסקינן ומפרש
רש"י ברשיעי שנוטלים שכר לדון יותר מכדי חייבהם אלא לא ספקו אע"פ שלא רצו לטול מוסיפין
להם.

הפלה העולה שכל שאין לו ממה להתפרנס מטר לטול שכרו ללמד בין מהתלמידים עצמן בין מן
הצבור. וכן מטר לו לטול שכר מהצבור לדון או מהבעלי דינין אחר שמירת התנאים הנזכרים
בהלכות סנהדרין.

ואתרי הודיע ה' אותנו את כל זאת אפשר לומר שפונת רבנו כאן היא שאין לאדם לפרק על מלאכה
מעליו כדי להתפרנס מן הבריות כדי ללמד אבל שילמד מלאכה המפרנסת אותו ואם תספיקנו
מוטב ואם לא תספיקנו יטול הספקתו מהצבור ואין בכך פלוג. וזהו שכתב כל המשים על לבו וכו'.
והביא פמה משניות מורות על שראוי ללמד מלאכה.

ואפילו נאמר שאין פן דעת רבנו אלא פנראה מדבריו בפרוש המשנה. קמא לן [קמ: לבו] כל מקום
שהלכה רופפת בנדף הלף אחר המנהג. וראינו כל חכמי ישראל קדם זמן רבנו ואתרינו נוהגים לטול
שכרם מן הצבור.

וגם פי נודה שהלכה כדברי רבנו בפרוש המשנה אפשר שהספיקו פן כל חכמי הדורות משום עת
לעשות לה' הפרו תורתך (תהלים קיט, ככו) שאילו לא היתה פרנסת הלומדים והמלמדים מצויה לא היו
יכולים לטרח בתורה כראוי והיתה התורה משתפחת ח"ו ובהיותה מצויה יוכלו לעסק ויגדיל תורה
ויאדיר. עכ"ל הכסף משנה.

והעתיק דבריו רבי שבתאי פ"ץ מחכמי אשכנז שחי במאה ה-17, במאה שנה אחרי רבי יוסף קארו, מחבר ספר 'שפתיה כהן' הנחשב לאחד מספרי היסוד על השו"ע (יו"ד סי' רמו ס"ק כ).

פרק ה'

סיכום הרמ"א

(רבי משה איסרליש)

רבי משה איסרליש, מחכמי אשכנז, בן דורו של רבי יוסף קארו קבץ את עקרי הדעות להלכה וכתבם בשו"ע חלק יורה דעה (סי' רמו סעי' כא). העולה מדבריו הוא שפא"ש מדבר בתלמיד חכם בריא היכל מתדא לעבד כדי מחיתו ומאידיה לשבת ולעסק בתורה ותלמודו מתקנים בידו אין לה מעלה גדולה מזו שמתפרנס ממעשה ידיו. אמנם כל זה לצד המעלה ולא לעקר הדין, שכן בעקר הדין אף לבריא כנ"ל מתר לטול פרנסתו מן הצבור, וז"ל:

מעלה גדולה למי שמתפרנס ממעשה ידיו שנגאמר יגיע פפיה כי תאכל וגו'.

כל המשלים על לבו לעסק בתורה ולא לעשות מלאכה להתפרנס מן הצדקה הרי זה מחלל השם ומבזה התורה. שאסור להנות מדברי תורה וכל תורה שאין עמה מלאכה גוררת עון וסופו ללסטם את הבריות (לשון הטור, הרמב"ם).

וכל זה בבריא ויכל לעסק במלאכתו או בדרך ארץ קצת ולהחיות עצמו (רבינו יונה ורבינו ירוחם נתיב ב' וכ"כ הרמ"ה), אבל זמן או חולה מתר להנות מתורתו וש"ספקו לו (לכלי עלמא).

ויש אומרים דאפלו בבריא מתר (ב"י בשם התשב"ץ).

ולכן נהגו בכל מקומות ישראל שהרב של עיר יש לו הכנסה וספוק מאנשי העיר כדי שלא יצטרך לעסק במלאכה בפני הבריות ויתבזה התורה בפני ההמון. ודוקא חכם הצריך לזה אבל עשיר אסור (אברבנאל, נחלת אבות).

ויש מקליו עוד לומר דמתר לחכם ולתלמידיו לקבל הספקות מן הנותנים כדי להחזיק ידי לומדי תורה שעל ידי זה יכולין לעסק בתורה ברוח. ומכל מקום מי שאפשר לו להתפרנס היטב ממעשה ידיו ולעסק בתורה מדת חסידות הוא ומתת אלקים היא, אף אין זה מדת כל אדם. שאי אפשר לכל אדם לעסק בתורה ולהחכים בה ולהתפרנס בעצמו (גם זה בתשב"ץ).

וכל זה דשרי הנינו שנוטל פרס מן הצבור או הספקה קבועה, אבל אין לו לקבל דורונות מן הבריות. והא דאמרינן כל המביא דורון לחכם כאלו מקריב בכורים הנינו בדורונות קטנים, שכן דרך בני אדם להביא דורון קטן לאדם חשוב אפלו הוא עם הארץ (רבינו ירוחם בשם רבינו יונה)....עכ"ל הרמ"א.

פרק ו'

מדברי רבותינו

האחרונים

אף שרבים ואפשר פלם של האטרונים הספיימו לדברי המתירים וכסכום הרמ"א (וראה ג"כ בטושו"ע או"ח סי' קנו), מכל מקום הבאנו התבטואיות שונות שמקם מתבארים עוד כמה וכמה פרטים להלכה והנהגה בנדו"ד.

רבי שלמה לוריא, הרש"ל, מחכמי אשכנז אחריו הרמ"א כתב וז"ל:

עוד אני אומר מי שהוא בעל ישיבה ומרביץ תורה ברבים, וצריך עתים מחלקים תצנה לו ותצנה לאחרים, ואי אפשר לו שילך מביתו כי אם לדבר מצוה, עון הוא בנדו"ד אם לא יקבל מאחרים, אפלו יודע מלאכה וחקמה שיוכל ליגע בה ולהרויח כדי לפרנס את ביתו, כי יבזוז לו באהבת התורה ולומדיה, כי אי אפשר שיבטל מלמודו. אכן אם יש לו ממון כבר המספיק לו להקטין את עצמו ולהלות ברבית לכותים והדומה לו שאין לו בטול תורה כלל, אז עון הוא בנדו"ד להנות משל צבור אלא יגיע פפו יאכל, ומה שמקבל מהצבור יוציא להוצאות תלמוד תורה. עכ"ל.

(יש"ש חולין פ"ג סי' ט, ש"כ יו"ד שם ס"ק כ)

רבי דוד הלוי, מחבר ספר 'טורי זקב', מספרי היסוד על השו"ע כתב על הרמ"א וז"ל:

"אף אותם שיש להם איזה סך ממון משלו [חסכון] אינו נחשב שיש לו כדי ספוק חניו ומתן להם לטול מהקהל לפי שיש עלינו משא המלך ושרים [מסים וארנונה וכו'] ונכללות כל אלו ההוצאות כדי ספוק חניו. ואף אותן שאינם נותנים מסים מכל מקום צרכי ישראל מרבים להוצאת בנים לתלמוד תורה, ולהשיא בנותיו לתלמידי חכמים...

ונראה לי דנדאי מי שאינו עשיר גדול יכול להנות אף בהנאה מרבה שעל ידי זה נעשה עשיר...

אבל אחר שנעשה עשיר שיראה בדעתו שיש לו קרו שיוכל להתקיים על דו, אין לו להנות כלל משל אחרים דרך מתנה...

התובעים בפניהם לתן להם מתנה, הם מבזים התורה ולומדיה, דאפלו מתנות כהונה אסרו לישאל חלקו, קל וחומר בזה שעון גדול הוא, וצדיק באמונתו יחיה. עכ"ל.

(ט"ז שם ס"ק ז)

רבי שמואל אבוהב מחכמי ונצ'ה הסי במאָה ה-17, כתב על דברי האברבנאל וז"ל:
ומה מאד יתיה הפל מתקון מקבל ומרצה אם יתקינו שני התנאים שהתנה מוהר"י אברבנאל.
האחד שיקחו הכרחי ולא יותר.
והשני שלא יקבל משום אדם פּרטי אלא מקלות הצבור מהטעמים הנכונים שכתב הרב
הנז'.

ונוסף עליהם עוד אחד שיעצתי אותו לשעבר בפעם בפעם לקצת אלופי ומידעי שיקבלו
עליהם להתעסק לעתים בצרכי צבור השייכים לחזוק שלשית העמודים – תורה, עבודה
וגמילות חסדים, כגון למוד הקטנים ומשמרתם זו היא שימת עין עליהם כדי שיהיו פנטיעים
מגדלים בנעוריהם בקדושה ובטהרה. דא ודאי צריכה רבה וכגון הגהות הספרים, תפלין
ומזוזות, והשגחה תדירה ופרטית על השחיתות ובדיקות, ונתר האסורים שאדם דש בעקבו
בדורות הללו ולדון דין אמת ומשפט שלום בין איש לרעהו עשיר ורש שלא על מנת לקבל
פָּרס מן הפּרטיננים הלא זאת תקרא תורה שיש עמה מלאכה שאינה בטלה לעולם. ועושה
אלה מי יפקפק על הטר ספוק צרכו מן הצבור. אדרבא מן השמים יחשבוהו לו לצדקה ושכר
מצוה מצוה. עכ"ל.

(דבר שמואל סי' קלח)

רבי חיים בן עטר, בעל 'אור החיים', כתב בספרו ראשון לציון על דברי הרמב"ם וז"ל:
דדוקא דיק הרמב"ם ז"ל דכל זה לא מיירי [לא מדבר] אלא במי שהוא מטיל פרנסתו על הזולת
שיושב ולומד ובהכרח על הצבור לפרנסו, אבל אם הצבור או היחיד מבקשים ממנו ללמד
בעדם או לזכות לאו אסורא עביד [לא עושה אסור אף לדעת הרמב"ם], דכן מצינו הטר בהדיא שמח
זבולן כו' ויששכר באהליה (דברים לג, יח), ושמעון אחי עזריה (סוטה כא), והרבה פיוצא בזה,
אלא דבזה לא מיירי כלל, אלא דוקא בנדון הנזכר שמטיל פרנסתו וצרכי עצמו על הזולת
כמאן דתובע שכר למודו, דבזה פשיטא שהוא נוטל חזיו מן העולם. עכ"ל.

(ראשון לציון יו"ד ס"ק ה)

לאור הדברים האמורים התרו השאלות שהובאו בפתיחה ונזכקנו לראות כי כל השקפות
נכונות, הן מי שלומד מקצוע לפרנסתו, והן מי שמתפרנס מעבודה מזדמנת, והן העושים
תורתן אמנותם ולכל יש מקום בחברה הישראלית מאז ומקדם ועד היום.
לכן ישמע חכם ויוסף לקח, ונבון תחבולות יקנה (משלי א, ה) לדעת את המעשה אשר יעשון.
נהרה נהרה ופשטיה, והעקר בדורות אלו להרבוב באהבת אחים.

תם ונשלם

נספח

לתשובות התשב"ץ ח"א סי' קמב - קמז

סימן קמב

לפי שראיתי הרבה בני אדם מגמגמין על מה שנהגו בכל קהילות ישראל בכל הדורות לתת פרס לחכמיהם, ונתלים בזה במה שכתב בזה הענין הרמב"ם ז"ל בפירושו למסכת אבות (פ"ד מ"ה), על כן אחקור בזה הענין כאשר יראוני מן השמים מהגמרא וממקומות אחרים, אם הדבר הזה רשות או מצוה או חובה או יש שם נדנוד עבירה, ואני בטוח בכוחן של ראשונים שנהגו בעצמן היתר בדבר זה שלא אכשל בדבר הלכה, ושיתבררו ויתלבנו הדברים בענין הספק הזה.

ואומר, כי חובה על כל ישראל לפרנס דרך כבוד לחכמיהם ולדייניהם שתורתם אומנותם, כדי שלא יצטרכו להתבטל ממלאכת שמים בשביל מלאכתם, וכדי שלא יזדלזלו בפני עמי הארץ מפני עוניים, ושינהגו בהם כבוד. ושורש דבר זה יוצא לנו מן התורה על פי מדרש חכמים. אמרו בפרק קמא דיומא (יח.) ובהוריות פרק כהן משיח (ט.), וְהִכְהִין הַגָּדוֹל מֵאֲחָיו (ויקרא כא, י) שיהא גדול מאחיו בנוי בכח בחכמה ובעושר, אחרים אומרים מנין שאם אין לו שאחיו הכהנים מגדלין אותו, תלמוד לומר והכהן הגדול מאחיו גדלהו משל אחיו. וכבר הזכירו בתורת כהנים (אמור פרשה ב) ובתוספתא דיומא (פ"א ה"ו) ובילמדנו (תנחומא אמור סי' ד) מעשה בפנחס הסתת שנמנו אחיו הכהנים למנותו כהן גדול, ומצאוהו חוצב אבנים בהר, ומילאו לו אותו מחצב דינרי זהב. וכן למדו מזה לתלמיד חכם שיכול ליטול מעצמו ממון שיתעשר בו, ואין גנאי בדבר. ואמרינן בפי' הזרוע (חולין קלד:) ההוא שקא דינרי דאתא לבי מידרשא, קדים רבי אמי זכה ביה, והיכי עביד הכי והתניא ונתן ולא שיטול מעצמו, ואסיקנא אדם חשוב שאני, ותניא והכהן הגדול מאחיו שיהא גדול מאחיו בכח בנוי בעושר ובחכמה, אחרים אומרים מנין שאם אין לו שאחיו הכהנים מגדלין אותו שנאמר והכהן הגדול מאחיו גדלהו משל אחיו, השוו בעלי הגמרא דין אדם חשוב שחייבין ישראל להעשירו לדין כהן גדול.

וכן מידת הדין נותנת מקל וחומר, שהרי הוא קודם לכל דבר להחיות ולהשיב אבידה לכל אדם, שהרי משנה שלמה שנינו בפרק בתרא דהוריות (ג.) כהן קודם ללוי לוי קודם לישראל וגו', אימתי בזמן שכולם שוים, אבל אם היה ממזר תלמיד חכם וכהן גדול עם הארץ ממזר ת"ח הוא קודם לכ"ג ע"ה, ואמרו בגמ' מנא הני מילי, דכתיב יקרה היא מפנינים, מכ"ג שנכנס לפני ולפנים, ואפילו מלך שהוא קודם לכ"ג כדאיתא התם אמרינן התם דחכם קודם לו, דחכם שמת אין לנו כיוצא בו מלך שמת כל ישראל ראוין למלכות. וכיון שחכם עדיף מכ"ג, כי היכי דמחייבי כהנים לגדלו משלהם בעושר הכי נמי מחייבי כל ישראל לגדל תלמידי חכמים שבהם בעושר. ובפרק סדר

תעניות אלו (תענית סא.) במעשה דאילפא ור' יוחנן אמרינן התם מלך ר' יוחנן, פירוש שעשאוהו ראש ישיבה, וכתב שם מאיר עיני הגולה רש"י ז"ל (ד"ה מלך רב יוחנן) בלשון הזה, מי שהוא ראש ישיבה היו נותנים לו הרבה, כדאמרינן גבי הכהן הגדול מאחיו גדלהו משל אחיו עכ"ל.

ולפי זה כשהיו פרנסי הדורות רואים תלמידי חכמים דדחיק להו עלמא טובא היו משתדלים למנותם בראש כדי שיפרנסום הציבור דרך כבוד, דאמרינן בהוריות פרק בתרא (י.) דרבן גמליאל ור' יהושע הוו קאזלי בספינתא, בהדי ר' יהושע הוה פיתא וסולתא בהדי ר"ג הוה פיתא, שלים פיתא דר"ג סמך אסלותא דר' יהושע, א"ל מי הות ידעת דאית לך עיכובא דאייתית נמי סולתא, א"ל כוכב אחד יש שעולה אחת לשבעים שנה ומתעה את הספינא אמרתי שמא יעלה ויתענו, א"ל כל כך יש בידך ואתה יורד לספינה, אמר לו עד שאתה תמה עלי תמה על שני תלמידים שיש לך ביבשה רבי אלעזר חסמא ור' אלעזר בן גזגדא שיודעים לשער כל טיפות שבים ואין להם פת לאכול ובגד ללבוש. נתן דעתו להושיבם בראש. כשעלה ליבשה שלח להם ולא באו, חזר ושלח להם ובאו, אמר להם כמדומין אתם ששררה אני נותן לכם, עבדות אני נותן לכם, שנאמר (מל"א ב, ז) וַיִּדְבְּרוּ אֵלָיו לֵאמֹר אִם הַיּוֹם תִּהְיֶה עִבְדְּ לָעַם הַזֶּה וְעַבְדְּתָם. הרי שר"ג שהיה פרנסן של ישראל, לפי שידע חכמת אותן התלמידים, וכל אותו פלפול שהיה להם בחכמת השיעורים לא עמד להם לפרנס עצמם, הושיבם בראש כדי שיגדלו ישראל בעושר משלהם, וכן פירש שם רש"י ז"ל, והם לא רצו לקבל מפני חשש קבלת שררה, עד שדרש להם ר"ג שאין להם לחוש ליוהרא מפני השררה כי אינה אלא עבדות, וכיון שאינה אלא עבדות ולא שררה יש להם לישב בראש כדי שיתפרנסו בכבוד כראוי להם.

ולפי שדבר זה מוטל על פרנסי הדורות אמר ר' יהושע לר"ג אוי לו לדור שאתה פרנסו, שאי אתה יודע צערן של ת"ח במה הן מתפרנסין, כדאיתא בפ' תפלת השחר (ברכות כ.), דמשמע התם דר' יהושע היה מתפרנס בדוחק, ור"ג חזא אשייתא דביתיה דמשחרן, א"ל מכותלי ביתך ניכר שפחמי אתה, כלומר שעושה פחמין או נפח, שאין שחרות הכותלים מדבר אחר. ונראה שר' יהושע היה עושה מלאכתו בצנעה שהרי בפרהסיא היה אסור לו. שהרי אב בית דין היה כדאיתא התם (ברכות ס) וכדאיתא בפרק החובל [מרוכה ב"ק עד:], שמנהגם היה שהנשיא היה ראש ישיבה וממנה תחתיו אב בית דין לכל ישראל כדמוכח התם ובשלהי הוריות (י.), וכיון שאב בית דין היה אסור לו לעשות מלאכה בפרהסיא כדאמרינן בפ' עשרה יוחסין (קדושין ע.) כיון שנתמנה אדם פרנס על הציבור אסור לו לעשות מלאכה בפני שלושה ופירש רש"י ז"ל שגנאי הוא לציבור שיהיו נצרכין לזה. וכיון שבפרהסיא לא היה עושה אלא בצנעא משום הכי לא היה יודע ר"ג שאומנותו פחמי, שאם היה יודע חלילה לו לרבן גמליאל שלא היה משתדל עם הציבור לגדלו משלהם, שהרי לר' אלעזר חסמא ולר' אלעזר בן גזגדה הושיב בראש מפני שלא היי להם לחם לאכול ובגד ללבוש כדי שיתפרנסו דרך כבוד מהציבור כדלעיל, כל שכן לרבי יהושע שהיה אב"ד. אבל מפני שלא

היה ענין ר' יהושע מפורסם שהיה פחמי מפני כך לא השתדל ר"ג עם הציבור לפרנסו מנכסיהם ולגדלו משלהם, ומכל מקום עדיין היה אומר ר' יהושע לר"ג אוי לדור שאתה פרנסו, שראוי היה לר"ג לפשפש במעשיהם של ת"ח כדי שלא יהיו ניזונים בצער, כי עליו היה מוטל הדבר.

ואני אומר עוד, שאי אפשר שיהיה ר' יהושע פחמי ממש כדמשמע מפשט ההלכה וכמו שראיתי מי שכתב כן, שאיך אפשר שמי שהיה אב בית דין של ישראל שיהיה פחמי, וכל שכן שהיה לוי ומשורר כדאיתא בערכין (א). אלא כך נראה לי, שר' יהושע לא היה גדול בעושר כפי הראוי לאב ב"ד, ולפיכך לא היה ביתו יפה והיו כותלי ביתו משחירות, ור"ג תמה מאד ואמר לו איך לא תיפה ביתך כראוי לאדם שכמותך, שכל הרואה כותלי ביתך יחשוב שפחמי אתה, ואמר ליה ר' יהושע שאין לו עושר כל כך שיוכל להתנאות בדירתו, ושאווי לו לדור שהוא היה פרנסו שעד עתה לא ידע אם היה ר' יהושע עשיר אם לא, שהיה לו לפשפש בעניינו ולגדלו משל ציבור. כך נראה לי בענין זה. אלא שבירושלמי ראיתי מפורש שפחמי היה דאמרינן התם אשכחיה יתיב ועביד מחטין.

אבל מ"מ הדברים פשוטים שפרנסי הדורות היו מתעסקים להושיב בראש ת"ח הניזונים בצער כדי להגדילם אצל הציבור שיתפרנסו ברווח ובכבוד. ואמרינן נמי בפרק ואלו נאמרינן (סוטה מ.) כי אימנו רבנן עליה דרבי אבהו למימנויה ברישא חזייה לר' אבא דמן עכו דתפסי ליה בעלי חובות, אמר להו אית לכו ר' אבא דמן עכו, ופירוש הענין שר' אבהו היה עשיר גדול ונכבד שהיה בביתו של קיסר ונכבד מאד בעיניהם כדאיתא בפרק קמא דסנהדרין (ט"ז). ובפרק שני דכתובות (י"ז) דהו שריין קמיה אמהתא דבי קיסר רבה דעמיה וכו', והכי נמי מוכח בפרק ראשון דע"ז (ז) ובפרק כל כתיבי (שבת קי"ט). ופרק קמא דחגיגה (יד) וביומא בפרק בא לו כהן גדול (נ"ג). ובשאר דוכתא, וכיון שהוא היה עשיר גדול, ורבי אבא דמן עכו היה עני ותפסי ליה בעלי חובות, אע"פ שנמנו בני הישיבה להושיבו בראש אמר להם שיותר ראוי ר' אבא דמן עכו, בשביל שיושיבוהו בראש ויגדלוהו משלהם, וזאת היתה ענוותנותו של ר' אבהו שהיה ענוותן כדאיתא התם (סוטה מ.) ור' אבא דמן עכו אע"פ שהיה ענוותן יותר מר' אבהו כדאמרינן נמי התם (שם) אפ"ה לא נמנע מלישב בראש כדי שיתפרנס דרך כבוד כראוי לו. והרי דבר זה הרבה מפורש בתלמוד שהציבור חייבין להושיב בראש לחכמיהם כדי לפרנסם דרך כבוד, ודבר זה מוטל על פרנסיהם ומנהיגיהם להתעסק בעניניהם עם הציבור, ולא יוכל אדם לחלוק בזה כלל.

ואפילו התלמידים העוסקים בתורה כל ימיהם, אע"פ שאינן ראשי ישיבות חייבין הציבור לפרנסם דרך כבודם, כדאמרינן בפרק ואלו קשרים (ק"ד). איזהו ת"ח שבני עירו מצווין לעשות מלאכתו כל שמניח עסקיו ועוסק בחפצי שמים, למאי נפקא מינה למיטרח ליה בריפתיה. ואמרינן ביומא (ע"ב) ר' יוחנן רמי, כתיב ועשית לך ארון עץ וכתוב ועשו ארון עצי שטים, מכאן לת"ח שמצווין בני עירו לעשות מלאכתו. וכבר היתה להם קופה מיוחדת לקבץ בה ממון לחלק לתלמידים לפרנסם דרך כבודם כדמוכח בפ' הנזקין, דאמרינן התם (גיטין ס) ההוא שיפורא דמעיקרא הוה בי רב יהודה

ולבסוף בי רבה ולבסוף בי רב יוסף ולבסוף בי אבוי ולבסוף בי רבא. וראיתי בתשובה לר' שרירא גאון ז"ל שפירש שיפורה תיבה כמו י"ג שופרות דשקלים, ואמר הגאון ז"ל שהיתה תיבה לקבץ בה ממון לחלק לתלמידים, ופירושו יותר נכון מפירושו רש"י ז"ל שפירש שופר של תקיעות ערב שבת, והביא הרב ז"ל גם כן פירוש הגאון ז"ל בפירושו, והוא הראוי לסמוך עליו שדברי הגאונים ז"ל קבלה הם. והרי ענין זה נהוג בימי חכמי התלמוד ז"ל כפירוש קבלתם ז"ל. ולמה יקשה עלינו זה והלא אפילו למלמדי תינוקות אמרינן בבבא בתרא פרק השותפין דמסייעי להו ממתא, ולמה לא נלמוד ק"ו מזה לתלמידי חכמים ואף לראשי הישיבות.

זה מצינו בתלמוד מפורש.

ועוד נמצא במדרשות שהם מלאים מזה הענין, כלומר שהציבור הם נוהגים לתת פסיקתם דרך כבוד למי שמכירין בו חכמה. אמרו במדרש ר' תנחומא בפרשת תרומה (ט"ב) מעשה בחבר אחד שהיה בא בספינה עם פרקמטוטין הרבה, והיו אומרינן לאותו חבר היכן פרקמטיא שלך, היה אומר להם פרקמטיא שלי גדולה משלכם בדקו בספינה ולא מצאו לו כלום, התחילו שוחקים עליו, נפלו עליהם ליסטים בים, שללו ונטלו כל מה שמצאו בספינה, יצאו ליבשה ונכנסו למדינה, לא היה להם לחם לאכול ולא כסות ללבוש. מה עשה אותו חבר, נכנס לבית המדרש ישב ודרש. עמדו בני המדינה כשראו בו תורה מרובה נהגו בו כבוד גדול ועשו לו פסיקתו כהוגן וכראוי בגדולה ובכבוד, והתחילו גדולי הקהל לילך מימינו ומשמאלו וללוות אותו. כשראו אותם פרקמטוטין כך באו אצלו ופייסו ממנו ואמרו לו: בבקשה ממך למד עלינו זכות לפני בני העיר, שאתה יודע מה היינו ומה איבדנו בספינה. בבקשה ממך עשה עימנו דבר אפילו על הפרוסה שניתן לתוך פינו ונחיה ולא נמות ברעב. אמר להם: הלא אמרתי לכם שפרקמטיא שלי גדולה משלכם ששלכם אבדה ושלי קיימת, הוי כי לקח טוב נתתי לכם ע"כ במדרש תנחומא.

עוד שם במדרש תנחומא בפרשת ואתה תצוה, מעשה בסופר אחד שהיה עולה לירושלים בכל שנה ושנה. הכירו בו בני ירושלים שהיה אדם גדול בתורה, אמרו לו: טול ממנו חמישים זהובים ושב לך אצלנו וגו'. עוד מצינו בברייתא של קנין תורה (אבות פ"ו) אמר ר' יוסי בן קיסמא פעם אחת הייתי מהלך בדרך ופגע בי זקן אחד ונתן לי שלום והחזרתי לו שלום. אמר לי: רבי, מאיזה מקום אתה. אמרתי לו: מעיר גדולה של חכמים ושל סופרים אני. אמר לי: רצונך שתדור עימנו במקומנו ואני אתן לך אלף אלפים דינרי זהב. אמרתי לו: בני, אם אתה נותן לי כל כסף וזהב שבעולם איני דר אלא במקום תורה, שכן נאמר בספר תלים (ק"ט, עב) על ידי דוד מלך ישראל טוב לי תורת פיך מאלפי זָהָב וְכֶסֶף. לא נמנע רבי יוסי בן קיסמא אלא מפני שלא היה רוצה לצאת ממקום תורה לא שיש נדנוד עבירה בדבר חס ושלום.

אבל הדברים נראין פשוטים שזו מצוה על הצבור וחובה עליהם לכבד תלמידי חכמים שביניהם לפרנסם דרך כבודם, וזה מנהג קדום מימות התנאים והאמוראים עד עתה.

וזהו שבחה של תורה יותר משאר אומניות, שכולם הם פוסקים בעת הזקנה ובעליהם מוטלים ברעב, והתורה גם עד זקנה ושיבה היא מחיה בעליה בכבוד, כדאיתא בפרק בתרא דקדושין (פב):
דתניא התם ר' נהוראי אומר מניח אני כל אומנויות שבעולם ואיני מלמד את בני אלא תורה, שכל אומנויות שבעולם עומדות לאדם בשעת ילדותו ולעת זקנתו מת מוטל ברעב, אבל תורה עומדת לו לאדם בעת ילדותו ונותנת לו אחרית ותקוה בעת זקנתו. בילדותו מהו אומר (ישעיהו מ, לא) וְקִוֵּי ה' וְיָלִיפוּ כֹחַ יַעֲלוּ אֶבֶר פְּנֵשְׁרִים, בזקנתו מהו אומר (תהילים צב, טו) עוֹד יְנוּבוּן בְּשִׁיבָה דְשָׁנִים וְרַעֲנָנִים יִקְיֶוּ.

ומצינו שבימות הגאונים ז"ל היתה קופה מיוחדת לשיבות, משלחין מכל הקהילות ממון קצוב לראשי השיבות ותלמידיהם. מצינו כתוב בסידור רב עמרם גאון בתחילתו זה לשונו, שיגר לפנינו רבנא יעקב בן רבנא יצחק עשרים זהובים ששיגרת לשיבה, חמישה שלנו וחמישה עשר לקופה של ישיבה. וצויינו וברכנו אותך ברכות שיתקיימו כך ובזרעך ובזרע זרעך. עד כאן. ונראה שרבנא יעקב כששיגרם כך כתב לו בפירוש שיתנו לו חמישה לראש ישיבה וחמישה עשר לקופה שאם לא כן אלא כך שלח שינתנו לראש ישיבה ולכל הישיבה מן הדין היה יכול רב עמרם ליקח עשרה זהובים, וכמו שדרש ר' עקיבא בפרק קמא דעבודה זרה (:) והיתה לאהרן ולבניו [וְהָיָה לְאַהֲרֹן וּלְבָנָיו] (שמות כט, כח) מחצה לאהרן ומחצה לבניו, ובפרק קמא דיומא (:) איתה והכי קיימא לן בפרק מי שמת (ב"ב קמג). אי נמי מנהג חסידות נהג בעצמו רב עמרם ז"ל שלא ליטול אלא חמישה זהובים. אבל מ"מ מכאן נראה שמנהג היה גם כן בימות הגאונים ז"ל לייחד קופה של ישיבה, וגם בימות האחרונים ז"ל מצינו זה המנהג מתפשט. וכתב הר' יהודה אלברגלוני ז"ל והביאו בספר חושן משפט סי' ט', ונהגו ברוב מקומות לעשות לבית דין קופה שפוסקין מזון ב"ד ופרנסתם לכמה עולה בשנה ומגבין אותה בתחילת השנה או בסופה, ואין בזה משום תורת שוחד ותורת אגרא כי חובה על כל ישראל לפרנס דיניהון וחכימיהון. ע"כ. גם בדורות שלפנינו עד דורנו זה ראינו הדבר ממשמש והולך ומנהגן של ישראל תורה היא, וכל שכן שהדברים מפורשים בתלמוד ובמדרשות ואין בדבר ספק.

ונראה שהחכם עצמו יכול לתבוע חלקו בפיו, והכי מוכחא ההיא דרבי אמי דפ' הזרוע (חולין קלד):
כדלעיל. ואפילו למישרי תיגריה ברישא אמרינן בפ' קונם (נדרים סב.) דשרי ליה למימר צורבא מרבנן אנא שרי לי תגראי ברישא שנאמר (שמ"ב ח, יח) וּבְנֵי דְיָוֵד פְּהָנִים הָיוּ, מה כהן נוטל בראש דכתיב (ויקרא כא, ח) וְקָדְשָׁתוּ לְכָל דָּבָר שֶׁבְקְדוּשָׁה אֵף ת"ח נוטל חלק בראש, כל שכן בדבר שיש בו חיי נפש וכבוד תורתו שיש לו לתבוע בפיו, ואין בזה משום יוהרא כלל.

והנה נתבאר צד אחד של חיוב בענין הזה, והוא שהציבור חייבין לפרנס חכמי דורם לפי כבודם וכבוד תורתם, וזה דבר תורה.

סימן קמג

עוד יש צד אחד של חיוב, והוא שהציבור חייבים לפטור אותם מכל מסים ותשחורות ומיני ארנוניות, והמחייבן בזה עובר על התורה ועל הנביאים ועל הכתובים, כדאמרינן בפרק השותפים (ב"ב ה.) רב נחמן בר רב חסדא רמא כרגא ארבנן, א"ל רב נחמן בר רב יצחק עבר מר אדאורייתא ואדנביאי ואדכתובי וגו' כדאיתא התם. וכבר כתבו בשם רבינו יהוסף הלוי אבן מיגאש ז"ל שהעיד על רבו רבינו יצחק אלפסי ז"ל שכל מי שעושה תורתו קבע ומלאכתו עראי הוא פטור מכל חיובי הקהל אע"פ שיש לו נכסים הרבה, וכן כתב הרמב"ם ז"ל בפירוש אבות שגם כן היה דן כך רבו רבינו יהוסף הלוי הנזכר ז"ל.

ואע"ג דאשכחן דרב פפא הוה יהיב כרגא, כדאמרינן בפרק זה בורר (סנהדרין כז:) קם בר חמא נשקיה לכרעיה וקביל עליה כרגיה דכולהו שניה, כבר תירצו שלא פטרה אותם התורה אלא כשהמלך שואל סתם דבר קצוב מהציבור, שהציבור חייבין לתת למלך מה ששואל והחכמים פטורים, אבל אם המלך או זהרורי ידיה הם תובעים מעצמם לכל אדם ובכללם אל החכמים אין הציבור חייבים לפרוע בשביל החכמים, ובכה"ג היה נותן כרגא רב פפא.

ואם הם תובעים אל הציבור כפי מנין גולגלותיהם, אף בזה הציבור חייבים לפרוע בשבילם, כמו שכתב הרמב"ם ז"ל בפרק ו' מהלכות תלמוד תורה. ובפרק קונם (גדרים שם) אמרינן שרי ליה לצורבא מרבנן למימר לא יהיבנא אכרגא, דכתיב (עזרא ז, כד) מְנַדָּה בְּלוּ וְהִלְךְ לָא שְׁלִיט לְמַרְמָא עֲלֵיהֶם, ואמר רב יהודה מנדא זו מנת המלך, בלו זו כסף גולגלתא, והלך זו ארנונא. ובפרק בתרא דיומא (עז.) נמי מוכח דרבנן פטירי מכרגא, משום דכתיב (תהילים קכז, ב) שְׁוֹא לְכֶם מִשְׁפִּימֵי קוּם וּגְוֵי כֵן יתן לידידו שינה כדאיתא התם, וכן כתוב בספר חושן משפט בסימן קס"ד (טור ס' קסג הערת מכוון י-ם).

ושם בהשותפין שרצו (ב"ב ה.) מתפרש הדברים שהחכמים נפטרים מהם והדברים שחייבים בהם. ואין להאריך בזה שלא נמצא מי שחולק בזה כלל.

והנה נתבאר צד שני של חיוב בענין זה, והוא שהציבור אין להם רשות להטיל על חכמי דורם מנדה בלו והלך, אבל חייבים לפוטרו מהם ומשאר הדברים המפורשים בגמרא בבא בתרא פרק השותפין.

סימן קמד

עוד יש צד שלישי בענין זה, אבל אינו דבר של חובה כראשונים, אבל יש בו מצוה גדולה. המקיימה מובטח לו שיטול שכר הרבה, ונאמן הוא בעל מלאכתו שישלם לו שכר פעולתו. והוא מה שאמרו בפרק בתרא דכתובות (קיא:.) אמר רבי אלעזר עמי הארץ אינן חיינן, שנאמר (ישעיהו כו, יד) מְתִים בְּלִי יָחִיו רְפָאִים בְּלִי יָקֻמוּ. תניא נמי הכי, מתים בל יחיו יכול לכל תלמוד לומר רפאים בל יקומו, במרפה עצמו מדברי תורה הכתוב מדבר. א"ל ר' יוחנן, לא ניחא ליה למרייהו דאמרת להו הכי, אנן במרפה עצמו לעבודה זרה מוקמינן ליה. א"ל רבי מקרא אחר אני דורש (שם כו, יט) פִּי טַל אֹרֶת טַלְף כֹּל הַמְשַׁתֵּמֵשׁ בְּאוֹר תּוֹרָה טַל תּוֹרָה מְחִייהו וְכֹל שְׂאִינוּ מִשְׁתַּמֵּשׁ בְּאוֹר תּוֹרָה אֵין טַל תּוֹרָה מְחִייהו. חזא דהוה קא חלשה דעתיה, כיון דחזייה דקא מצטער א"ל רבי מצאתי להם רפואה ממקום אחר, וְאַתֶּם הַדְּבָקִים בַּה' אֲלֵהֶיכֶם (דברים ד, ז), וכי אפשר לו לאדם להדבק בשכינה, והלא כבר נאמר (שם ד, ט) פִּי ה' אֲלֵהֶיךָ אֵשׁ אֶכְלֶה הוּא, אלא כל המשיא בתו לתלמיד חכם והעושה פרקמטיא לתלמיד חכם והמהנהגה תלמיד חכם מנכסיו מעלה עליו הכתוב כאילו נדבק בשכינה, כיוצא בדבר אתה אומר וכו'. הרי שלא מצא ר' אלעזר רפואה לע"ה שיחיו בתחית המתים אלא בשלושה דברים שזכר, והם שישיא בתו לת"ח או יעשה פרקמטיא לת"ח או שיהנה מנכסיו לת"ח. וכבר הוא מפורש בתלמוד בכמה מקומות שכר שלושה אלה.

לענין שישיא בתו לת"ח אמרו בפרק אלו עוברין (פסחים מט.) לעולם ימכור אדם כל מה שיש לו וישא בת"ח וישא בתו לת"ח, משל לענבי הגפן בענבי הגפן דבר נאה ומתקבל.

ולענין פרקמטיא אמרו בפרק מקום שנהגו (שם נג.) ותודוס איש רומי אדם גדול בתורה הוה, ולא מבעלי אגרופין הוה, ומטיל מלאי לכיס של תלמידי חכמים הוה. עוד אמרו שם כל המטיל מלאי לכיס של תלמיד חכם זוכה ויושב בשיבה של מעלה שנאמר (קהלת ז, יב) פִּי בְּצַל הַתְּקֵמָה בְּצַל הַבְּסָף. ועוד אמרו בסוטה פרק היה נוטל (כא.) אִם יִתֵּן אִישׁ אֶת כָּל הוֹן בֵּיתוֹ בְּאַהֲבָה בּוֹז יְבוֹזוּ לוֹ (שה"ש ח, ז), מאי בוז יבוזו לו אמר עולא לא כשמעון אחי עזריה ולא כר' יוחנן ונשיאה אלא כהלל ושבנא, דכי אתא רב דימי אמר הלל ושבנא אחי הוה, הלל עסק בתורה ושבנא עבד עיסקא, לסוף אמר ליה תא נערוב ונפלוג, יצתה בת קול ואמרה אם יתן איש את כל הון ביתו באהבה בוז יבוזו לו. פירוש, שמעון ועזריה היו אחים, אמר עזריה לשמעון אחיו עסוק אתה בתורה ואני בפרקמטיא ואני אפרנס אותך כדי שאחלוק עמך זכות תורתך, וכן עשה, על כן היו קורין אותו שמעון אחי עזריה, וכן הוא מוזכר במשנה קמייאת דזבחים (ב.) ופרק ח' (מ"ב.) דמסכת טהרות, שהוא היה מגדולי התנאים. וכן ר' יוחנן היה עוסק בתורה ע"י הנשיא שהיה מפרנסו. ואמרינן שלא נאמר על זה אם יתן איש את כל הון ביתו באהבה וגו', שהרי שכר יש לאלו בלימודם של אלו כיון שע"י פרקמטיא שלהם

זכו לתורה, אבל על מי נאמר, על הלל ושבנא שהיו אחים והלל עסק בתורה מתוך עוני, כדמפרש ביומא (לה:). דאמרינן התם הלל מחייב את העניים וגו', ושבנא שעסק בפרקמטיא ואמר להלל אחיו אחר שעסק בתורה בוא ונחלוק זכותך וממוני, וע"ז יצאתה בת קול ואמרה אם יתן איש את כל הון ביתו באהבה בוז יבוזו לו.

וענין זה נרמז בתורה שנאמר (דברים לג, יח) שְׁמַח זְבוּלֹן בְּצִאתָהּ וַיִּשְׂכַּר בְּאַהֲלֵיהֶּ, ואמרו בבראשית רבה (פצ"ט ט"ט) והלא יששכר גדול מזבולון שכן הוא מיחסן יששכר וזבולון ובנימן (שמות א, ג), ולמה הקדימו, אלא שהיה יששכר עוסק בתורה וזבולון עוסק בפרקמטיא ובא ומאכילו, לפיכך הקדימו הכתוב, שנאמר (משלי ג, יח) עֵץ חַיִּים הִיא לַמַּחְזִיקִים בָּהּ וְגו'. ואמרו שם: זבולון לחוף ימים ישכון בסהורתו ויששכר בתורתו, כולם זה עם זה הם שותפין בעולם הזה ובעולם הבא. ובכמה מקומות בתלמוד מצינו שיששכר היה בעל תורה, שנאמר (דבה"א יב, לג) וּמִבְּנֵי יִשְׂשָׁכָר יוֹדְעֵי בִּינָה לַעֲתִים לְדַעַת מָה יַעֲשֶׂה יִשְׂרָאֵל. ואמרו בפ' המוצא תפילין (עירובין ק:) שהיו גדולים מדורו של משה, שבדורו של משה לא היו שם אלא חכמים וידועים אבל נבונים לא היו בהם, ומבני יששכר היו יודעי בינה לדעת מה יעשה ישראל, רְאִשֵׁיהֶם מְאֻתָּם, ופירשו בבראשית רבה (פע"ב, ה) ובמדרש חזית (שהש"ר פ"ו) מאתיים ראשי סנהדראות.

ואמרינן ביומא פרק בראשונה (כו.) לא משכחת צורבא מדרבנן דמורי אלא דאתי משבט לוי או משבט יששכר וגו', ולא זכו לתורה אלא בפרקמטיא של זבולון. ואמרו במדרש ר' תנחומא בפרשת ראה (סי' יח) עֲשׂוֹר תְּעַשֹּׂר (דברים יד, כב) עשר בשביל שתתעשר, עשר כדי שלא תתחסר, רמז להולכי ימים ולעוסקים בפרקמטיא להוציא מעשר לעוסקים בתורה כדי שימצאו רווח בפרקמטיא. כל זה הוא בכלל עושה פרקמטיא לתלמידי חכמים. וכן בריש פרק הפועלים (ב"מ פד:) בעובדא דרבי אלעזר ברבי שמעון כשמרדה עליו אשתו והניחתו. ואמרינן התם דסליקו הנך ספונאי עיילו ליה שיתין עבדי כד נקיטי שיתין ארנקי ועבדי ליה שיתין מני לפדא ואכל וגו', וקרא אנפשיה (משלי לא, יד) הַיְתָה פְּאֻנְיֹת סוֹחֵר מְמַרְחֵק תְּבִיא לְחֻמָּה. וכתב רש"י ז"ל (ד"ה עיילו ליה) שאותן ספונאי עמד עליהם נחשול שבים ובקש לטבעם ונדרו נדר לה' ושילמו שאם יצילם ה' שיתנו כל אותו ממון לר' אלעזר בר' שמעון.

וכן נמי בכלל זה הוא שאם יש לתלמיד חכם פרקמטיא למכור שיהיה הוא קודם במכירתה לעמי הארץ כדאיתא בפרק לא יחפור (ב"ב כב.) ורב אדא בר אהבה נענש מפני שלא הניח לרב דימי מנהרדעא למכור תחילה לכל אדם, כדאיתא התם דאמר רב דימי אנא ענשתיה דאפסיד גרוגרות דידי.

ולענין מהנה לת"ח מנכסיו, ג"כ רבו המקומות אשר סיפרו בשבחה של מדה זו.

תניא בפרק בתרא דכתובות (קה:) וְאִישׁ בָּא מִבְּעַל שְׁלִשָּׁה וַיָּבֵא לְאִישׁ הָאֱלֹהִים לְחָם בְּפוּרִים (מל"ב ד, מב), וכי אלישע אוכל ביכורים היה, אלא לומר לך כל המביא דורון לתלמיד חכם כאילו מקריב

ביכורים. ואמרו עוד בפרק בא לו כהן גדול (יומא ע"א) הרוצה לנסך יין על גבי המזבח ימלא גרונו של תלמידי חכמים יין, השוו מהנה הנאה לת"ח למקריב קרבנות. ועוד אמרו בפרק קמא דברכות (:) כל המכניס ת"ח בתוך ביתו ומאכילו ומשקהו ומהנהו מנכסיו כאילו מקריב תמידין.

ועוד אמרו בפרק בתרא דברכות (סו) בכבוד אכסניא של תלמידי חכמים כמה דרשות. רבי יוסי דן קל וחומר מיתרו שלא קירב את משה אלא לכבוד עצמו גרם לו ולזרעו כל הכבוד הזה, המארח ת"ח ומהנהו מנכסיו על אחת כמה וכמה. ור' נחמיה למדה ממצרי ואדומי שקירבו ישראל להנאתם אמר הכתוב עליהם (דברים כג, ה) לא תתעב אדומי לא תתעב מצרי, המארח ת"ח ומהנהו מנכסיו על אחת כמה וכמה. ורבי אליעזר בנו של ר' יוסי הגלילי למדה מעובד אדום הגיתי שבשביל כיבוד וריבוץ שעשה לפני הארון כתיב (שם"ב ו, יא) ויברך ה' את בית עובד אדום וגו', המארח ת"ח ומהנהו מנכסיו על אחת כמה וכמה. ואמרו בפרק כיצד מברכין (מב) אמר אביי אף אנו נאמר תיכף לתלמיד חכם ברכה במעשה ידיו שנאמר (בראשית ל, כז) נחשתי ויברכני ה' בגלגל, ואי בעית אימא מהכא (שם לט, ה) ויברך ה' את בית המצרי בגלגל יוסף.

ולענין שקלא וטריא אמרו בפרק קמא דחולין (:) ובפרק הנזקין (גיטין סא) התם נמי מוריא ואמרה בר בי רב ליכול חמימא ואנא קרירא. ובפרק גיד הנשה (חולין צב) אמרו, אמר ריש לקיש אומה זו כגפן נמשלה. זמורות שבה אלו בעלי בתים, אשכולות שבה אלו תלמידי חכמים, עלין שבה אלו עמי הארץ, קנוקנות שבה אלו ריקנים שבישראל. והיינו דשלחו מתם ליבעון רחמי אתכליא על עליא, דאלמלא עלייא לא מתקיימין אתכלייא. ובפרק אלו עוברין (פסחים מט) אמרו על עמי הארץ אלמלא אנו צריכים להם היו הורגים אותנו. ובפרק הספינה (ב"ב עה) אמרו עשן בחופה למה, כל מי שעינו צרה בשל אחרים ובתלמידי חכמים עינו מתמלאות עשן. ובפרק אין עומדין (ברכות לד) אמרו כל הנביאים כולם לא נתנבאו אלא למהנה תלמיד חכם מנכסיו, אבל תלמידי חכמים עצמם עין לא ראתה, אלהים זולתה יעשה וכו' (ישעיהו סד, ג). ובפרק חלק (צב) אמרו ר' אלעזר אמר כל מי שאינו מהנה תלמידי חכמים מנכסיו אינו רואה סימן ברכה לעולם, שנאמר (איוב כ, כא) אין שריד לאכלו על פן לא יחיל טובו, ואין שריד אלא תלמידי חכמים שנאמר (זואל ג, ה) וּבְשָׂרֵי־דָם אֲשֶׁר ה' קָרָא. ובהוא פירקא (סנהדרין קב) אמר רב נחמן אחאב שקול היה, ואתקיף עליה רב יוסף מדכתיב (מל"א כא, כה) רק לא היה כאחאב וגו', ומהדרין אלא אחאב ותרן בממונו היה, מתוך שנהנו תלמידי חכמים מנכסיו כיפרו לו מחצה. מכל אלו המקומות נראה כי המהנה לתלמידי חכמים יש לו זכות גדולה.

וגם החכמים אין גנאי להם לקבל מהם הנאה, אלא מיהו אם רצו החכמים למנוע עצמם שלא לקבל הנאה משום אדם יש בזה צד חסידות, ויש בזה צד שאין ראוי למנוע עצמם מזה, והכל לפי הענין ושיהיו כל מעשיהם לשם שמים. ואמרו בפרק קמא דברכות (:) אמר רבא הרוצה ליהנות יהנה כאלישע, פירוש שאם קיבל הנאה מבני אדם אין בזה איסור כלל שהרי אלישע קיבל הנאה

מהשונמית, והרוצה שלא ליהנות אל יהנה כשמואל הרמתי, פירוש שאם נמנע מלקבל הנאה אין בזה משום גסות הרוח ויוהרא, שהרי מצינו שמואל שלא קיבל הנאה משום אדם, שבכל מקום שהיה הולך היה ביתו עימו. ואמרו בפרק אלו טרפות (חולין מד): ובמגילה פרק בני העיר (כה) רבי אלעזר כי הווי משדרי ליה מבי נשיאה מידי לא שקיל, כי הווי מזמני ליה לא הווי אזיל, אמר לא קא בעי מר דאחיה דכתיב (משלי טו, כז) וְשׁוֹנֵא מִתַּנְתַּ יִּחְיֶה. רבי זירא כי משדרי ליה לא שקיל, כי הווי מזמני ליה הווי אזיל, אמר איתיקורי הוא דמתיקרו בי. ע"כ. הרי שר' זירא כיון שהיה יודע שבבית הנשיא היו רוצים להתכבד בו היה הולך לשם, ולא היה חושש למקרא דכתיב ושונא מתנות יהיה. דומה למה שאמרו בכתובות פרק אלמנה נזונית (יג) אמר רבי חייא בר אבא אמר רבי יוחנן כל המונע תלמידו מלשמשו מונע ממנו חסד שנאמר (איוב ו, ט) לְמַסּ מִרְעֵהוּ חֶסֶד, רב נחמן בר יצחק אמר אף פורק ממנו יראת שמים שנאמר (שם) וַיִּרְאֵת שְׂדֵי יַעֲזֹב. ובפרק בתרא דכתובות (קה) אמרינן והא רבא דשאל מדבי בר מריון ולא משאל להו, רבא לאחשובינהו הוא דבעי.

ומי לנו גדול בחסידות מרבי פינחס בן יאיר, שאמרו עליו שמימיו לא בצע על פרוסה שאינה שלו ומיום שעמד על דעתו לא נהנה מסעודת אביו כדאיתא בפרק קמא דחולין (ט), ואפילו הכי אמרינן התם שמע רבי נפק לאפיה, אמר ליה רצונך שתסעוד אצלי, ואמר לו הן, וכשראה שרבי צהבו פניו על שרצה לסעוד אצלו אמר לו כמדומה אתה שמודר הנאה מישראל אני, ישראל קדושים הם, יש רוצה ואין לו ויש שיש לו ואינו רוצה, וכתיב (משלי כג, ו) אַל תִּלְחַם אֶת לִחְמֵךְ רַע עֵינַי, ואתה רוצה ויש לך וגו', הודיעו שאינו נמנע מלקבל סעודה מבני אדם מפני שיש גנאי בדבר, אלא או מפני שאינו רוצה לדחוק על מי שרוצה ואין לו, או מפני איסור לאו אל תלחם את לחם רע עין וגו' מי שיש לו ואינו רוצה. אבל מי שיש לו ורוצה אינו נמנע מלסעוד אצלו, ולא חשש לשום דבר. נמצא שאחר כוונת הלב הדברים אמורים, והחכם עיניו בראשו לראות אם יש לו כבוד בזה, או גנות בפני עמי הארץ.

ויש בענין זה עוד דבר שהוא אסור לתלמיד חכם, והוא שלא ירבה סעודתו בכל מקום, ושלא יסעוד אלא בסעודה של מצוה ובסעודה שתלמידי חכמים מסובין בה. וכן אמרו בפרק כיצד מברכין (ברכות מג): שישנה דברים גנאי הם לתלמיד חכם וגו', ואל יסב בחבורה של עמי הארץ, ואמרינן מאי טעמא, דילמא אתי לאימשוכי בתרייהו. ואמרינן בפרק אלו עוברין (פסחים מט): תניא אמר רבי שמעון בן אלעזר כל סעודה שאינה של מצוה אין תלמיד חכם רשאי ליהנות ממנה, כגון מאי, אמר ר' יוחנן כגון בת כהן ליישראל ובת תלמיד חכם לעם הארץ.

ואמרו עוד שם כל תלמיד חכם הנהנה מסעודת הרשות לסוף גולה, שנאמר (עמוס ו, ד) אֲכָלִים פְּרִים מִצֵּאֵן וגו' וכתיב בתריה (שם, ט) לָכֵן עֲתָה יִגְלוּ פְּרֵאשׁ גְּלִים. ואמרו עוד שם תנו רבנן תלמיד חכם המרבה סעודתו בכל מקום סוף מחריב את ביתו ומאלמן את אשתו ומייתם את גוזליו ותלמודו משתכח ממנו ומחלוקות רבות עליו ודבריו אינן נשמעין ומתחלל שם שמים ושם אביו ושם רבו

וגורם שם רע לעצמו ולבנו ולבן בנו עד סוף כל הדורות, מאי היא, אמר אביי קרו ליה בר מיחם תנורי, רבא אמר בר מרקד כוכי, רב פפא אמר בר מצחק פנכי, רב שמעיה אמר בר מך רבע.

מיהו אם רצה החכם למנוע עצמו מכל סעודה שבעולם ואפילו של מצוה אינו שבח לו כל כך, שהרי אמרו בפרק ערבי פסחים (ק"ג) שמונה הם כמנודים לשמים, מי שאין לו אשה, ומי שיש לו אשה וזרועו וציצית בבגדו ומזוזה בפתחו, והמונע מנעלים מרגלו, ויש אומרים אף מי שאינו מיסב בחבורה של מצוה. הילכך השוה בזה והוא שבח לתלמיד חכם שיסב בסעודה של מצוה כגון בת כהן לתלמיד חכם וכיוצא בזה, ובלבד שלא יסב בחבורה זו עם אנשים שאינם מהוגנים שלא יזדלזל בעיניהם, ושינהוג דרך ארץ באכילתו ובשתייתו ודיבורו, ושלא ינהוג קלות ראש בעצמו. והנה נתבאר הצד השלישי, והוא ענין המצוה להנות תלמיד חכם, ואשר יש בו נדנדוד עבירה לתלמיד חכם עצמו.

סימן קמה

עוד יש צד רביעי, ואינו דבר שיש בו חובה או מצוה אלא דבר הרשות, והוא כולל כל המצוות, והוא ליטול שכר המצוה או הלימוד או הדין.

ולענין הדין, אמרו בפרק בתרא דכתובות (ק"ה) אמר רב יהודה אמר רב אסי גזורי גזירות שבירושלים היו נוטלים שכרם תשעים ותשעה מנה מתרומת הלשכה, לא רצו מוסיפים להם. לא רצו מוסיפין להם, אטו ברשיעי עסקינן, אלא לא ספקו, אף על פי שלא רצו מוסיפין להם. כלומר אף על פי שמדרך חסידות אינן רוצין ליטול כדי סיפוקן מוסיפין להם.

זהו לענין ליטול מכלל ישראל, אבל ליטול מהבעלי דינן כשבאים לדין לפניו יש בזה פנים. שאם הוא נוטל אגר בטלתו ממלאכתו, והיא בטלה דמוכה, שרי לגמרי, כי הא (שם) דקרנא הוה תהי חמרא ויהבי ליה זוזא כל יומא, כי אתו בתריה לבי דינא לקמיה אמר להו הבו לי זוזא ואידון לכו דינא. ואי בטלה דלא מוכחא היא אינו אסור, ואם נטלו דינו דין, אבל מכוער הדיין שנוטל שכרו בזה, כדתניא (שם) מכוער הדיין שנוטל שכרו לדון אלא שדיניו דין, ומוקמינן לה התם באגר בטלה דלא מוכח. והיכא דשקיל בתורת אגרא דלא בטילא כלל, אף על גב דלא שקיל בתורת שוחדא, כגון דנקיט מתרווייהו בשכר שטורח לדון להם, אף על גב דלא עבר משום ושוחד לא תקח (שמות כג, ה) אפילו הכי דיניו בטלים, והיינו דתנן בבכורות פרק עד כמה (ט"ז) הנוטל שכרו לדון דיניו בטלים. ואי בתורת שוחדא נסיב, אפילו לזכות את הזכאי ולחייב את החייב עובר משום ושוחד לא תקח, דאי משום הטיית דין הרי כבר אמור (דברים טז, ט) לא תטה משפט, אלא אפילו לזכות את הזכאי

ולחייב את החייב אמרה תורה ושוחד לא תקח. הכי אסיקנא התם בפרק שני דייני גזרות (כתובות שם).

ולענין הלימוד גם כן אמרינן התם (שם קו.) מלמדי הלכות קמיצה לכוהנים היו נוטלין שכרן מתרומת הלשכה. ובפרק אין בין המודר (נדריים לג.) שנינו, המודר הנאה מחבירו שוקל לו את שקלו וגו' ומלמדו מדרש הלכות ואגדות, פירוש משום דלא מהני ליה מידי, שאסור ליטול מהן שכר, דכתיב (דברים ד, יד) וְאֵתִי צְוָה ה' בְּעֵת הַהוּא לְלַמֵּד אֶתְכֶם חֻקִּים וּמִשְׁפָּטִים, (שם ה) פֶּאֶשֶׁר צְוִנִי ה' אֶל־לִהִי, מה אני בחינם אף אתה בחינם, הכי מפרשינן לה בגמרא, ותנן לא ילמדנו מקרא, ופרכינן בגמרא מאי שנא מקרא ממשנה, ותרצינן רב אמר שכר שימור ור' יוחנן אמר שכר פיסוק טעמים, כלומר שאף על פי שאסור ליטול שכר מהלימוד, שכר טורח השימור או פיסוק הטעמים מותר, שאינו חייב לשומרו ולא ללמדו הטעמים ופיסוקן דלאו דאורייתא נינהו לר' יוחנן כדאיתא התם.

ולענין המצוות נמי אמרינן בפרק האיש מקדש (קידושין נח:) דלא מיתסר אלא שכר עשיית המצוה אבל שכר טורחו לא, דאמרינן התם אמתניתין דבכורות דפרק עד כמה דתנן התם הנוטל שכרו לדון דיניו בטלים, להעיד עדותו בטלה, להזות ולקדש מימיו מי מערה ואפרו אפר מיקלה. ואם היה כהן וטמאהו מתרומתו מאכילו ומשקהו וסכו, ואם היה זקן מרכיבו על החמור ונותן לו שכרו כפועל בטל. ואמרינן עלה בגמרא בפרק האיש מקדש דדוקא שכר הזאה וקידוש אסור, אבל שכר הבאה ומילויי שרי, שהתורה לא הטילה על הכהן אלא הזאה וקידוש אם היו האפר והמים מוכנים, אבל שיטרח להביא אפר ולמלאות מים שהם מכשירי מצוה לא. וכן נמי אם ביטלו ממלאכתו נותן לו שכרו, כדתנן (בכורות שם) ונותן לו שכרו כפועל בטל, ומפרשינן בגמרא דבכורות שכרו כפועל בטל של אותה מלאכה. וכבר פירש ר"ח ז"ל וריא"ף ז"ל בענין אחד, ורש"י ז"ל פירש בענין אחר, כמו שהביא הרמב"ן ז"ל פירושיהן בחידושיו בפרק איזהו נשך (ב"מ סח.), ואין זה מקומו. ולענין השבת אבידה שנינו פרק אלו מציאות (שם ל:) היה בטל מן הסלע נותן לו שכרו כפועל בטל או כמו שהיתנה עימו בבית דין, ואמרו בגמרא משום דכתיב (דברים טו, יא) כִּי לֹא יִחְדַּל אֶבְיוֹן מִקְרֵב הָאָרֶץ, (שם ד) אֶפְסֹס כִּי לֹא יִהְיֶה בָּהּ אֶבְיוֹן. וכן בפרק הבית והעליה (ב"מ קיח.) אמרו ששומרי ספיחים בשביעית היו נוטלים שכרם מתרומת הלישכה, והיא משנה במסכת שקלים (פ"ד מ"א). נמצא שאין אסור מן התורה אלא שכר המצוה עצמה, לא שכר מכשיריה ולא שכר בטלה, אלא מפני הכיעור לדיין בבטלה דלא מוכח.

ועוד אומר הרמב"ן ז"ל (חידושיו יבמות קו.) שאפילו שכר המצוה עצמה אינו אסור אלא היכא דלא פסק עימו שכר קודם עשייתה, אבל אם פסק עימו שכר קודם עשייתה נותן לו שכרו כפי מה שפסק. ואם רופא הוא, אף על פי שפסק עימו הרבה נותן לו הכל, מפני שחכמתו מכר לו ואין לה דמים. ואף על גב דמצוה עליה לרפאותו, כיון דמצוה דרמיא אכולי עלמא היא אם נזדמנה לו ולא רצה

לקיימה אלא בממון אין מפקיעין ממנו חיובו, כן כתב רבינו ז"ל בספר תורת האדם וכן כתב משמו הרשב"א ז"ל בפרק מצות חליצה בחידושו (שם).

ולפי זה היה נראה שהרב יכול לפסוק שכר לתלמידיו, ואפילו פסק הרבה אין מפקיעין אותו ממנו, שהתורה אין לה דמים, וכן היה נראה דגם כן לענין הדין, דמאי שנא. אלא שנראה שיש משום כיעור, דמאי שנא מבטלה דלא מוכח. אבל יש בזה מקום עיון, שאף על פי שהדברים נראים שווים, שכר מצוות ושכר לימוד ודין, אף על פי כן אין הדעת מקבלתו.

אבל יש בזה ענין אחד מצינו לו היתר בגמרא, והוא שמי שלימד זכות בפני דיין על אחד יכול לקבל ממנו מתנות ואין בזה משום כיעור, דהא רב פפא מפני שלימד זכות על בר חמא קביל עליה כרגא דכולהו שניה (סנהדרין כז), ואף על פי שהיתה מצוה על רב פפא ללמד עליו זכות, אי משום לא תעמד על דם רעה (ויקרא יט, טז) כדאיתא בספרא, אי משום לא תגורו מפני איש (דברים א, יז) כדאיתא בפרק קמא דסנהדרין (י), אי משום מדבר שקר תרחק (שמות כג, ז) כדאיתא בפרק שבועות לא, אף על פי כן קיבל מבר חמא כרגא דכולהו שניה ולא חש לכיעור. אבל הדיין עצמו בכיוצא בזה לא מצינו, וכן נמי רב פפא שיפסוק עמו כך וכך תיתן לי ואלמד עליך זכות לא מצינו. והנה נתבאר זה הענין הרביעי, והוא שיש דברים שהחכם יש לו רשות ליטול מהם שכר ואין לו לחוש לכלום.

סימן קמו

ואחר שנתפרש כל זה יש לפרש מהו גדר החכם בזה, דודאי לא נאמרו דברים הללו על ר' עקיבא וכיוצא בו, דאפילו לענין קידושין אמרינן בפרק האיש מקדש (קידושין מט) על מנת שאני תלמיד אין אומרינן כשמעון בן עזאי וגו', אלא כל ששואלין אותו דבר אחד בתלמודו ואומר ואפילו במסכת כלה, על מנת שאני חכם אין אומרים כחכמי יבנה כר' עקיבא וחבריו, אלא כל ששואלין אותו דבר תורה בכל מקום ואומר, וכבר פירשתי יפה בקונדרים נידוי התלמידים מסכת כלה, והוא כתוב למעלה.

ובירושלמי דמסכת משקין (מועד קטן פ"ג ה"ז) אמרו, איזהו תלמיד חכם כל ששונה הלכות ועד תורה, אמר ליה רבי יוסי הדא דתימא בראשונה, אבל עכשיו אפילו הלכות. עוד שם, אמר ר' אבא בר ממל כל שהוא יודע לבאר משנתו, ואנן אפילו רבנין לא חכימין מבארא מתניתין. ואם בדורות הראשונים אמרו כן, כל שכן בדורות הללו שנתמעטו הלבבות, שהכל לפי הדור. וכבר אמרו בראש השנה (כה) ירובעל בדורו כמשה בדורו, שמשון בדורו, יפתח בדורו כשמואל בדורו. ובפרק אלו קשרים (שבת קיד) אמרינן אמר ר' יוחנן איזהו תלמיד חכם שממנין אותו פרנס

על הציבור כל ששואלין אותו דבר הלכה בכל מקום ואומר ואפילו במסכת כלה, ואמרינן נמי אמר ר' יוחנן איזהו תלמיד חכם כל ששואלין אותו דבר הלכה ואומר, למאי נפקא מינה למנוייה, אי במסכתא באתריה, אי בכוליה תלמודא בריש מתיבתא. עוד שם איזהו תלמיד חכם שבני עירו מצווין לעשות מלאכתו כל שמניח עסקיו ועוסק בחפצי שמים, למאי נפקא מינה למיטרח ליה בריפתייה, וכבר כתבתי לזו למעלה.

הילכך, כל מי שמלאכתו מלאכת שמים, ותורתו אומנותו, וכל עסקו בתורה, והגיע להוראה, והוא חשוב בדורו למנותו פרנס ודיין ומורה הוראה ודורש ברבים, הוא ראוי לכל מה שפירשנו למעלה.

מיהו דוקא כל זמן שהוא עוסק בתורה ואין לו עסק בדברים בטלים, אבל אם פירש מן התורה יותר גרוע הוא מעם הארץ, כדאמרינן בפרק אלו עוברין (פסחים טז): שנה ופירש קשה מכולן. וכן נמי אם מעשיו מקולקלים ואין בו יראת שמים אינו ראוי לכבוד, כדאמרינן במסכת שבת (לא.) וְהָיָה אֲמוֹנַת עֲתִידָה חֶסֶן וְגו' (ישעיה לג, ו) אי איכא יראת שמים אין אי לא לא. ושנינו באבות (פ"א מ"א) לא המדרש הוא העיקר אלא המעשה, ועוד שם (פ"ג מ"ט) כל שיראת חטאו קודמת לחכמתו וכו'. ואמרינן ביומא (עב:) ר' יוחנן רמי כתיב זר וקרין זיר, זכה נעשית לו זיר לא זכה נעשית זרה ממנו. עוד שם מבית ומחוץ תצפנו אמר רבא כל תלמיד חכם שאין תוכו כברו אינו תלמיד חכם, אביי ואי תימא עולא אמר נקרא תועבה שנאמר (איוב טו, יז) אִף פִּי נִתְעַב וְנֶאֱלַח אִישׁ שֶׁתָּה כַּמִּים עוֹלָה.

אמר ר' שמואל בר נחמני אמר ר' יוחנן מאי דכתיב (משלי יז, יז) לְמָה זָה מְחִיר בְּיַד פְּסִיל לְקָנוֹת חֶכְמָה וְלָב אֶן. אוי להם לתלמידי חכמים שעוסקים בתורה ואין בהם יראת שמים. מכריז ר' ינאי חבל על דלית ליה דרתא ותרעא לדרתיה עביד. אמר להו רבא לרבנן במטותא מיניכו לא תירתון תרתי גיהנם. אמר ר' יהושע בן לוי מאי דכתיב (דברים ד, מד) וְזֹאת הַתּוֹרָה אֲשֶׁר שָׁם מִצֵּה לְפָנַי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל, זכה נעשית לו סם חיים לא זכה נעשית לו סם מיתה. היינו דאמר רבא דאומן לה סמא דחיי דלא אומן לה סמא דמותא, פירוש שהתורה היא כלי אומנותו לקיים דבריה. אמר ר' שמואל בר נחמני ר' יוחנן רמי כתיב (תהילים יט, ט) פְּקוּדֵי ה' יִשְׁרִים מְשֻׁמְחֵי לֵב וְכָתִיב (שם יח, לא) אֲמַרְתָּ ה' צְרוּפָה, זכה משמחתו לא זכה צורפתו. ריש לקיש אמר מגופיה דקרא נפקא, זכה צורפתו לחיים, לא זכה צורפתו למיתה. עד כאן שם. עוד אמרו בההיא מסכתא בפרק בתרא (פג.) מי שקורא ושונה ומשמש תלמידי חכמים, ואינו יודע משא ומתן בשוק, ואין דיבורו בנחת עם הבריות, מה הבריות אומרות עליו, אוי לו לפלוני שלמד תורה ואי לו לרבו שלימדו תורה, אשרי בני אדם שלא למדו תורה, פלוני זה שלמד תורה ראיתם כמה מעשיו מכוערים כמה מעשיו מקולקלים, עליו הכתוב אומר (יהזקאל לו, כ) בְּאֶמֶר לָהֶם עִם ה' אֵלֶּה וּמֵאֲרָצוֹ צְאוּ.

ואמרינן בברכות (יז.) תכלית חכמה תשובה ומעשים טובים, שלא יהא אדם קורא ושונה ובוטע באביו וברבו או במי שהוא גדול ממנו בחכמה, שנאמר (תהילים קיא, י) רִאשִׁית חֶכְמָה יְרֵאת ה' שְׂכָל טוֹב לְכָל עֲשִׂינְהֶם, ללומדיהם לא נאמר אלא לעושיהם, לעושים לשמה ולא לעושים שלא לשמה,

והעושים שלא לשמה נוח להם שלא נבראו. ואף על גב דלעיל (ברכות שם) אמרינן יהי רצון שתשיב שלום בפמליא של מעלה ובפמליא של מטה בין שעוסקים לשמה בין שעוסקים שלא לשמה, והעוסקים שלא לשמה יהי רצון שיעסקו לשמה, דמשמע דהעוסק שלא לשמה לא גריע כולי האי. וכן נמי בפרק מקום שנהגו (פסחים ג:) אמרינן כתיב (תהילים קח, ה) **כִּי גְבוּהַ [גְדֹל] יַעֲלֵל שְׁמִים חֲסִדָּהּ** וכתיב (שם נ, יא) **כִּי גְדֹל עַד שְׁמִים חֲסִדָּהּ**, לא קשיא כאן בעושים לשמה כאן בעושים שלא לשמה, דאמר רב יהודה אמר רב לעולם יעסוק אדם בתורה ובמצוות ואפילו שלא לשמה שמתוך שלא לשמה בא לשמה. כבר תירצו דתרי גווני שלא לשמה הן, יש שאינו מתכוין בלימודו אלא לדבר עבירה כדי לקנטר וזה נוח לו שלא נברא, ויש שאינו מתכוין לא לעבירה ולא למצוה וזהו מתוך שלא לשמה בא לשמה.

וכן נמי אם החכם הוא בעל מחלוקת אינו ראוי לכבוד כלל, כדאמרינן בפרק כל הגט (גיטין לא:) ניתי מר ניקום מקמיה דבר אוריין הוא, אמר ליה מקמי פלגאה ניקום.

נמצא שעלה בדינו מזה, שכל תלמיד חכם שהגיע להוראה, וראוי לדרוש ברבים, ותורתו אומנותו, ורחמי שומעניה, ופרקו נאה, ויש בו יראת שמים, בני עירו מצווין למיטרה בריפתיה, ולעשות מלאכתו, ולכבדו בפסיקתו כראוי וכהוגן לכבוד תורתו. ואין צריך לומר שאם הוא בעל נכסים שאין להטיל עליו שום חיוב מחיובי הציבור, וכל המהנהג מנכסיו, ומארחו, ומשיא לו את בתו, ועושה לו פרקמטיא כדי שלא יתבטל מתורתו, יש לו שכר טוב, וחלק בשכר תורתו, וזוכה לתחיית המתים, הכל כמו שהוא מסודר למעלה באר היטב.

וכבר כתב הרא"ש ז"ל בגדר תלמיד חכם לענין המבייש אותו וזה לשונו, ששאלת על תלמיד שביישהו בדברים, ומסרו גופו וממונו למלכות, ואמרו שחילל שבת, ונמצא שקר ופטרותו מלכות, וחזר ותבע ליטרא זהב. דע לך כי יש בירושלמי (ב"ק פ"ה ה"ו) המבייש הזקן נותן לו ליטרא זהב, וזקן זה שקנה חכמה, והיינו תלמיד חכם שתורתו אומנותו, וקובע עיתים לתורה, ואינו מבטל לימודו אלא בשביל מזונותיו כי אי אפשר ללמוד בלא מזונות. הילכך כל אדם שעושה תורתו קבע ומלאכתו עראי, כגון שיש לו עיתים קבועים ללימודו ואינו מבטלם כלל, ושאר היום כשהוא פנוי ואינו צריך לחזר אחר מזונותיו הוא חוזר ולומד, ואינו מטייל בשוקים וברחובות אלא כדי להשתכר פרנסתו ופרנסת אנשי ביתו ולא לאצור ולהרבות הון, לזה אני קורא תלמיד חכם. והמביישו חייב קנס ליטרא זהב, ובלבד דלא סני שומעניה, שאם אין מעשיו מתוקנים יותר הוא גרוע מעם הארץ. עד כאן לשונו.

סימן קמז

ואחר שנתפרש כל זה יש לנו לחוש לדברי הרמב"ם ז"ל במה שכתב בזה הענין בפירוש מסכת אבות בפרק בן זומא, לפי שספריו נפלו ביד כל אדם, וילפי מקלקלתא ולא ילפי מתקנתא. ואם יש מילין להשיב, האמת יראה לנו דרכו, וזכות הראשונים תסייע. כי מהנראה שהוא הפריז על מידותיו, והטעה כל הגאונים והרבנים ז"ל אשר היו לפניו ובזמנו, ומתוך שבא לכלל כעס בא לכלל טעות עד שקראם משוגעים, אָוִיל הַנְּבִיא מְשַׁעַע אִישׁ הָרוּחַ (הושע ט, ז). ועם הוא ז"ל עזרו המזל להיות קרוב למלכות ונכבד בדורו מפני רפואתו וחכמתו ולא נצרך ליטול פרס מהקהילות, מה יעשו הרבנים והחכמים אשר לא באו לידי מידה זו, הימותו ברעב, או יתבזו מכבודם, או יפרקו עול התורה מעל צוארם, אין זאת כוונת התורה והמצוות והתלמוד.

ואתחיל בדבריו. כתב זה לשונו, דע שזה שאמר שלא תעשה התורה קרדום לחפור בו, כלומר שלא תחשבהו כלי לחיות בו, וביאר ואמר כי כל מי שיהנה בעולם הזה בכבוד התורה נוטל חייו מחיי עולם הבא. והתעוורו [על פי גירסת שו"ת התשב"ץ בהוצאת מכון ירושלים] בני אדם בזה הלשון הנגלה והשליכוהו אחרי גום, וניתלו בפשוטי דברים שלא יבינום, ואני אפרשם, וקבעו להם חוקים על היחידים ועל הקהילות, והביאו בני אדם לחשוב בסכלות גמורה שזה מחוייב וראוי שיעזרו החכמים והתלמידים והאנשים המתעסקים בתורה ותורתם אומנותם. וכל זה טעות, ואין בתורה דבר שיאמת אותו ולא רגלים שישען עליהם כלל. עד כאן לשונו.

והנה, במה שכתב שאין בתורה דבר שיאמת אותו וכו', שכח או עזב מה שדרשו בו והכהן הגדול מאחיו גדלהו משל אחיו, והשוו אדם חשוב לכהן כמו שכתבתי למעלה. והנה מצינו בתורה דבר שיאמת אותו, שלא כדברי הרב ז"ל. ואם תאמר שזה מדרש של אסמכתא הוא, גם האיסור בזה אינו אלא ממדרש, ואותי צוה ה' וגו' מה אני בחינם אף אתם בחינם. ועוד אמרו בפירוש שתלמיד חכם בני עירו מצווין לעשות מלאכתו, ועשו בזה דרשה מן התורה כמו שכתבתי למעלה. ועוד, לא מצא ר' אלעזר רפואה לעמי הארץ שיחיו אלא בשיהנו מנכסיהם לתלמידי חכמים, ודרש זה ממקרא. ומה יבקש הרב ז"ל יותר אימות בענין הזה מן התורה.

אולי יאמר הרב ז"ל בזה שהציבור הם חייבים בזה, אבל אם נמנעו מזה ולא רצו לעשות כן מעצמם אין לחכמים לתבוע ולשאול חלקם בפיהם. ואם זה דעתו ז"ל יש עליו קושיא מההיא דר' אמי דקדיש וזכה בההוא שקא דדינרי, והיקשו עליו מדאמרינן ונתן ולא שיטול מעצמו, ותירצו אדם חשוב שאני כמו שכתבתי למעלה. ועוד, מאחר שחיוב התורה יש בדבר, אם העלם יעלימו עם הארץ את עיניהם ממנו למה לא יזהירו ויכריחו החכמים על כך, והלא בענין קימה והידור היו מקפידין החכמים על אותם שלא היו מקיימין אותם, כדאמרינן בפרק קמא דקדושין (ב). דר' שמעון ברבי הקפיד על ר' חייא ועל ר' ישמעאל ברבי יוסי שלא עמדו מפניו, וגם היו שואלים בפיהם

שיקומו מפניהם, ואביי אמר להו לרב משרשיא ורבנן דלא קמו מקמיה ולא רב מובהק אנא. ובשאלות דרב אחא משבחה ז"ל בפרשת קדושים תהיו מצאתי כלשון הזה, ומאן דלא קאים מקמיה רבן מוקמינן ליה בעל כורחיה למיעבד יקרא דאורייתא, אביי כי הוה חליף ואיכא סבי דביתיה ולא מצו קיימי יהיב להו ידא וקיימי, רבא שדר שליחא קמיה ומוקמי ציבורא, רב נחמן משדר גוזאי, כי מטי אמר להו אי לאו תורה כמה נחמן כי אנא קיימי בשוקא, וכי קיימיתו לאו מקמאי קיימיתו אלא מקמי תורה קיימיתו. עד כאן לשון השאלות. ומה לי קימה והידור ומה לי גדול מאחיו, זו תורה וזו תורה.

ואולי יאמר הרב ז"ל דשאני התם דכיון דליכא חסרון כיס לייכא חילול תורה, אבל בדאיכא חסרון כיס איכא חילול תורה, שעמי הארץ מזלזלין לחכמים כשלוקחים מהם ממון. ואין זה דרך המשנה, שהוא תולה הדבר בעטרה וקרדום, לא בכוננת עמי הארץ אם לטובה אם לרעה. ועוד, היה צריך הרב ז"ל לפי זה להודות דדווקא ליטול לעצמו אסור, אבל לחלק לחכמים אחרים דליכא חילול לשרי. וכל אלו הדברים אין להם שורש וענף, ואינם דברים מחוורים כלל.

עוד כתב הרב ז"ל, שאנחנו כשנעניין בדברי החכמים ז"ל לא נמצא אצלם שהיו מבקשים [ממון] מבני אדם, ולא היו מקבצים ממון לשיבות הנכבדות היקרות, ולא לראשי גלויות, ולא לדיינים, ולא למרביצי תורה, ולא לאחד מן הגדולים ולא לשאר בני אדם. עד כאן לשונו. וכבר מצינו בכתובות שגוזרי גזרות שבירושלים היו נוטלים שכרן מתרומת הלשכה, וכן מלמדי הלכות קמיצה לכהנים, וההוא שקא דדינרי למה בא בבית המדרש, אלא לבני הישיבה, וזכה בו ר' אמי כדי שיתגדל, וההוא שיפורה דההוא מעיקרא בי רב יהודה לקבץ ממון אל התלמידים היה כדכתיבנא לעיל. ומה ירצה הרב ז"ל יותר מזה מפורש בתלמוד.

עוד כתב הרב ז"ל, אבל נמצאים בכל דור ודור ובכל קהילותיהם עני בתכלית העוני ועשיר בתכלית העושר, וחלילה לי לומר שהם לא היו גומלי חסדים ונותני צדקה, אבל העני אילו פשט ידו לקחת היו ממלאין מקומו זהב ופנינים, אלא שלא היה רוצה, והיה מסתפק במלאכתו שהיה מתפרנס ממנה אם בריוח אם בדוחק, וכבר ידעת שהלל הזקן היה חוטב עצים וכו' וקרנא היה דיין וגו', ולא מצינו חכם מן החכמים העניים שהיה מגנה אנשי דורו כשלא היו מעשירים אותם, חלילה לה', אבל הם בעצמם היו חסידים, מאמיני אמת לעצמו, מאמינים בשם ובתורת משה אשר בה יזכו לחיי העולם הבא, ולא היו מתירין לעצמם לבקש ממון בני אדם, והיו רואים שהוא חילול ה' בעיני ההמון מפני שיחשבו שהתורה מלאכה מן המלאכות אשר יחיה בהם האדם ותתבזה בעינים, ויהיה מי שעושה זה דבר השם בזה. עד כאן לשונו.

ואין ספק במה שאמר שהיו בחכמי התלמוד הרבה עניים ובעלי מלאכה. אמרו על הלל הזקן פרק אמר להם הממונה (יומא לה): שבכל יום היה משתכר בטרפיקא, חציו נותן לשומר בית המדרש וחציו לפרנסתו ופרנסת אנשי ביתו. אבל זה לא היה אלא בעודו תלמיד שומע מפי שמעיה

ואבטליון, אבל אחר שעלה לגדולה לא מצינו. וכן נמי ר' חנינא בן דוסא (ברכות יז) היה עני והיה מסתפק בקב של חרובין מערב שבת לערב שבת, זה היה לו דרך חסידות כדי שינחול העולם הבא משלם, וכן אמרו בפרק הרואה (שם סא): אמר רבא לא איברי עלמא אלא לצדיקי גמורי או לרשיעי גמורי, אחאב בן עמרי העולם הזה ר' חנינא בן דוסא העולם הבא, וכבר הזכירו בפירקא דחסידי בתעניות (תענית כה). שלא רצה ליטול כלום ממה שנתנו לו מן השמים מחלקו לעולם הבא, כדי שישאר חלקו כולו קיים, וכן הזכירו בר' שמעון בן חלפתא בבראשית רבה וכן בר' אלעזר איש ברתותא בתעניות (כד), וזו דרך חסידות בעלמא.

ויש מפרשים כי שמאי היה בנאי ממה שאמרו בפרק שני דשבת (לא). דחפו באמת הבנין שבידו, ושמעון הפקולי (ברכות כה: ורש"י שם) עושה צמר גפן שקרוי פקולא ולזה קראו פקולי, ור' יוחנן הסנדלר עושה סנדלים. וכן מצינו שגדולי התנאים היו ר' מאיר ור' יהודה ור' יוסי, והיו כולם בעלי מלאכה. ר' מאיר, בפרק קמא דעירובין (א). כשבאתי אצל ר' ישמעאל אמר לי מה מלאכתך אמרתי לו לבלר אני, וכן במדרש קהלת ר' מאיר הוה כתבן טב מובחר והווי לעי תלת סילעין בכל שבת והוה אכיל ושתי בחדא ומתכסי בחדא ומפרנס אוחרנתא לרבנן. ר' יהודה, בפרק הנודר מן המבושל (נדריים מט): ר' יהודה אזיל לבי מדרשא, שקיל גולפא על כתפיה, אמר גדולה מלאכה שמכבדת את בעליה, פירוש שהיו הכל יושבים על גבי קרקע והוא יושב דרך כבוד על גבי חבית שהיה מעביר ממקום למקום בשכר. ר' יוסי, בפרק במה טומנין (שבת מט): אמר ר' ישמעאל בן ר' יוסי אבא שלחא הוה, פירוש מתקן שלחין.

וכן נמי באמוראים היו בהן בעלי מלאכה. בפרק ערבי פסחים (פסחים קיג): כגון רב חנינא ורב אושעיא דאושכפי נינהו ואזלי לשוקא דבי זונות ומסיימי להו מסאני ולא סלקי עינינו לאיסתכולי בהו, וכדמיאן ימיאן הכי בחייהון דרבנן קדישי דארעא דישראל. ובתלמוד ארץ ישראל (שביעית פ"ד ה"ב) ר' אבא בר חנינא הוה מחייט וכו'. ובפרק המקבל (ב"מ קט): רב פפא הוא שתלא, וכן רב ביבי בר אביי. ובפרק הפועלים (שם צג): ר' אחא סבולא הוה מעביר חיותא, פירוש שהיה רועה בשכר. ובירושלמי פרק הגוזל ומאכיל (ב"ק פ"י ה"י) אבא הושעיא איש טריא הוה קצר, פירוש כובס. אבל מה שאמרו ז"ל בפרק מי שאחזו (גיטין סז): רב יוסף מעסק בריחייא ורב ששת מעסק בכשורי, אמר גדולה מלאכה שמחממת את בעליה, לא מוכח מהתם דבעלי אותה מלאכה הוה, אלא שכשהיו חולים מאותו חולי היו מתרפאין באותה מלאכה על ידי זיעה, וכן נראה מדברי רש"י ז"ל, והיו משבחין מפני זה המלאכה. וכן נמי בפרק קמא דקדושין (מ): רב כהנא הוה מזבן דיקולי, תבעתיה ההיא מטרוניתא וגו', אמר ליה מי גרם לי לאו עניותא, יב ליה שיפא דדינרי. וכן מה שהביא הרב ז"ל קרנא תהי חמרא ורב הונא דלי דולא בפרק בתרא דכתובות, אלא שכתב היפך הגרסאות שלנו, שכתב רב הונא תהי חמרא וקרנא דלי דולא.

והווי יודע שכל זה היו עושים מדרך חסידות, לקיים מה שנאמר (תהילים קכח, ב) יִגִיעַ כַּפְיָךְ כִּי תֵאָכֵל, והיה אפשר להם לעסוק בתורה ולעשות מלאכתן, אבל אין כל הדורות שוין בזה. וכבר אמרו בפרק כיצד מברכין (ברכות לה): בוא וראה מה בין דורות הראשונים לדורות האחרונים, דורות הראשונים עשו תורתן קבע ומלאכתן עראי זה וזה נתקיים בידם, אבל דורות האחרונים עשו תורתן עראי ומלאכתן קבע, לא נתקיים בידם לא זה ולא זה. ואמרו בפרק אין עומדין (שם לב): תנו רבן חסידים הראשונים היו שוהין שעה אחת ומתפללין שעה אחת וחוזרין ושוהין שעה אחת אחר תפילתן, וכי מאחר שתשע שעות לתפילה תורתן ומלאכתן היאך נעשית, מתוך שהיו חסידים תורתם משתמרת ומלאכתן מתברכת. ולפי שדורות הראשונים היה ליבם פתוח כפתחו של אולם כדאמרינן בפרק כיצד מעברין (עירובין נג), ואם מתבטלים מתורתם בשביל מלאכתם היו חוזרים אליה בקלות, לפיכך היו עוסקים במלאכה עראי והיתה מתברכת, וגם היו עוסקים במלאכה קלה כגון תפירה כאבא חנן בפרקא דחסידי וכיוצא בה כדי שלא יתבטלו מתורתם ללמוד אותה מלאכה. אבל האיידנא דשכיח שר שכחה, ואנו כמלוא נקב מחט סידקית, ואמרינן בתמורה (יד): משום הכי נכתבו הלכות משום עת לעשות לה', ואם יתעסק אדם במלאכה אינו רואה סימן ברכה במשנתו, הילכך מצאו היתר חכמי הזמן להגות יומם ולילה בתורה ולספק מורי הוראות בישראל ולהיות ניזונין מהציבור, וזו חסידות גמורה לפי הדורות, ואין נראה לי שיש איסור בדבר חלילה אפילו לדורות הראשונים. ומה שאמרו בפרק ערבי פסחים (פסחים קג): פשוט נבילתא בשוקא וקבל אגרא ולא תימא כהנא רבא אנא, וכן אמרו בפרק יש נוחלין (ב"ב קי): לעולם יעבוד אדם עבודה שהיא זרה לו ואל יצטרך לבריות, כל זה מדרכי החסידות, ולפי הדורות. אבל אם אתה רואה שהחכם יודלזל בפני עם הארץ מפני מלאכתו, כי יחשבוהו כמוהו ולא יהיו דבריו נשמעים, מדרכי החסידות הוא שיקבע כל עיתים שאפשר לו לתורה ויתפרנס מהם דרך כבודו וכבוד תורה, ואין בדבר שום חשש בעולם.

עוד כתב הרב ז"ל, ואמנם הטעו אלו המתגברים לחלוק על האמת ועל הפסוקים הפשוטים והנגלים בלקיחת ממון בני אדם כרצונם או בעל כורחם, המעשים אשר ימצאו מאנשים בעלי מומין בגופותיהם או זקנים באו בימים עד שאי אפשר להם לעשות מלאכה, שאין תחבולה להם אלא לקחת ממון, ואם לא מה יעשו, הימותו ברעב, זה לא ציותה התורה. ואתה תמצא המעשה אשר הביא המביא ראייה ממנו באומרו היתה כאניות סוחר וגו', בבעל מום שלא היה יכול לעשות מלאכה, אבל עם היכולת לא המציאה אליו התורה דרך. רב יוסף היה נושא עצים (גיטין טז): וגו'. עד כאן לשונו.

ומה שכתב בלקיחת ממון בני אדם על כורחן הדין עימו, שאין זה דרכם של תלמידי חכמים שיהיו קאקי חיורי משלחי גלימי דאינשי על כורחן, אבל ברצונם אין חשש בדבר, ומחוקי החכמים הוא כמו שפירשת. ולהכריחם על זה היה ראוי גם כן לומר שהתלמיד חכם חייב בזה כדי להדריכם

בדרך ישרה, כמו שהוכחתי למעלה בענין הקימה וההידור. ומה שרמז לבעלי מומין למעשה דרבי אלעזר ברבי שמעון בפרק הפועלים (ב"מ פד.), היה לו למידרש בקרא דביתהא כאניות סוחר וגו' מרגניתא ודרש ביה חספא, ואיך אפשר להוציא כל אותו שבח לדבר קל כזה. ועוד, שאם אין תקוה לחכמי ישראל בעוניים אלא הצדקה, לפי דבריו אין בין עניי עם הארץ לעניי תלמידי חכמים אלא להקדים זה לזה, ואם כן אותו מעשה שהבאתי ממדרש תנחומא הוי תיובתיה, ומאי כי לקח טוב נתתי לכם תורתא אל תעזבו, אפילו עם הארץ שירד מנכסיו חייבים לפרנסו להחיותו דרך כבוד כדאיתא בפרק מציאת האשה בכתובות (ס).

ובסוף דבריו הביא הרב ז"ל שני מעשים מהתלמוד, מוכיח מהם שאסור לתלמיד חכם להתפרנס בכבוד תורתו. האחד הוא בפרק קמא דבבא בתרא (ה). רבי פתח אוצרות בשני בצורת, אמר יכנסו בעלי מקרא ובעלי משנה ובעלי תלמוד ועמי הארץ אל יכנסו, דחק יונתן בר עמרם ונכנס, אמר לו רבי פרנסני, אמר לו קרית, לא, שנית, לא, אמר לו במה אפרנסך, אמר לו פרנסני ככלב או כעורב, פירנסהו. לבתר דנפיק יתיב רבי וקא מצטער ואמר אוי לי שנתתי פיתי לעם הארץ. אמר לו ר' שמעון ברבי שמא יונתן בר עמרם תלמידך הוא שאינו רוצה ליהנות בכבוד תורה, בדקו ומצאו כדבריו. אמר רבי יכנסו הכל. רבי לטעמיה דאמר אין פורענות באה לעולם אלא בשביל עמי הארץ.

והשני הוא בפרק קונם (נדריים כב.), ר' טרפון אשכחיה ההוא גברא בזמן שהוקפלו רוב המקצועות דקא אכיל, אחתיה בשקיה ואמטייה למשדייה בנהרא, אמר אוי לו לטרפון שזה הורגו, שמע ההוא גברא שבקיה וערק. אמר רבי אבהו משום רבי חנינא בן גמליאל כל ימיו של אותו צדיק היה מצטער על דבר זה, אמר: אוי לי שנשתמשתי בכתרה של תורה. דאמר רבה בר בר חנא אמר ר' יוחנן כל המשתמש בכתרה של תורה נעקר מן העולם, קל וחומר, ומה בלשאצר שנשתמש בכלי הקודש שנעשו כלי חול, שנאמר (יהזקאל ז, כב) וְבָאוּ בָהּ פְּרִיצִים וְחָלְלוּהָ, כיון שפרצום נעשו כחול, נעקר מן העולם, דכתיב ביה (דניאל ה, ל) בְּלִילְיָא קְטִיל בְּלִאֲשָׁצַר מְלָכָא, המשתמש בכבוד תורה על אחת כמה וכמה. ואמרינן התם דמשום דרבי טרפון עשיר הוה והיה לו לפייסו בדברים.

ואסר מכאן הרב ז"ל לקבל פרס מהקהילות ומהיחידים בכבוד תורה. וכן ראיתי בפירוש אבות לרב החסיד ר' יונה ז"ל בשם ר' מאיר הלוי, שאין היתר לתלמידי חכמים לקבל ממון מעם הארץ אלא אם כן הוא חולה כר' אלעזר ברבי שמעון, או אם יש בו סכנת נפשות, דאין בזה יהרג ואל יעבור כדמוכח ההיא דר' טרפון, או דורון כמו שעושיין לעם הארץ נכבד, וההיא דמביא דורון לתלמיד חכם וגו' בהכי איתא, או לקבל אכסניא כאלישע, או שיטיל לו מלאי לכיסו ושימכור סחורתו קודם לכל אדם, אבל בענין אחר אסור להשתמש בכתרה של תורה כלל כדמוכחי הני תרי עובדי. וזאת היא הסכמתם של המפרשים הללו ז"ל.

ואני אומר לעניות דעתי אחר בקשת המחילה, שאין שני המעשים האלו שוים בעינינו. ותמה על עצמך, איך אפשר שרבי יתן מקום לתלמידיו שישתמשו בכתרה של תורה, ואף על גב דשני בצורת היו ואינו אסור שאין בדבר יהרג ואל יעבור, אבל מכל מקום אם יש בדבר משום משתמש בכתרה של תורה היו שם תלמידים דוחקים עצמם הרבה ומסגפים את עצמם כדי שלא יבואו לידי כך, ואיך היה רוצה זה רבי שיתפרנסו התלמידים בדוחק.

על כן אני אומר שיש בזה שני דברים, האחד הנאה בכבוד תורה והשני השתמשות בכתרה של תורה. והנאה בכבוד התורה אינו בחומר זה שיהא נעקר מן העולם כמו ההשתמשות בכתרה של תורה, אלא הוא היתר גמור אלא שמדרכי החסידות יש נמנעין מזה, וזהו מעשה של יונתן בן עמרם, ומפני שאין איסור בדבר אמר רבי: יכנסו בעלי מקרא, בעלי משנה, בעלי תלמוד. ויונתן בן עמרם לא מפני שיש איסור בדבר חלילה נמנע אלא מפני חסידות, כמו שאמר רבי שמעון ברבי: שמא יונתן בן עמרם תלמידך הוא שאינו רוצה ליהנות בכבוד תורה. הא כולי עלמא הם רוצים ליהנות בכבוד תורה, ולא דוקא בשני בצורת דהא סתמא קאמר. ומעשה דרבי טרפון הוא ההשתמשות בכתרה של תורה, וזה בודאי איסור גמור כמו שאפרש. והלשון מסייעני, דהתם אמרינן שאינו רוצה ליהנות בכבוד התורה, והא אמרינן אוי לי שנשתמשת בכתרה של תורה, והרי זה מפורש.

וענין ההשתמשות בכתרה של תורה שהוא אסור הוא על שני פנים.

האחד, מי שעוסק בתורה שלא לשמה, ותחילת התעסקותו בה לא היה אלא כדי לעשות ממנה אומנות לחיות, והרי זה משתמש בכתרה של תורה לצורכו לא לצורכה, והרי הוא עושה כתר הקודש תשמיש של חול, ולא הפריש בינו ובין קרדום שהוא משתמש בו, ועל זה אין לו שכר בתלמודו לעולם הבא שהרי לא נתכווין אליו, וגם נעקר מן העולם הזה ונענש על שעשה כלי הקודש תשמיש של חול. והיינו דתניא התם בפרק קונם (נדריים כב.) *לְאֶהְבָּה אֶת ה' אֱלֹהֶיךָ לְשִׂמְעַ בְּקִלּוֹ* (דברים ל, ט), שלא יאמר אדם אקרא שיקראוני חכם, אשנה שיקראוני רבי, אשנה שאהיה זקן ויושב ביישיבה, אלא למוד מאהבה וסוף הכבוד לבוא, שנאמר (משלי ז, ג) *קִשְׁרָם עַל אֲצָבָעֶיךָ כְּתָבָם עַל לִוְיֹת לְבָבְךָ*, ואומר (שם ו, כא) *קִשְׁרָם עַל לְבָבְךָ תְּמִיד*, ואומר (שם ג, יז) *דְּרָכֶיךָ דְרָכֵי נְעָם וְגו'*, ואומר (שם יח) *עֵץ חַיִּים הִיא וְגו'*, ר' אליעזר בר צדוק אומר עשה דברים לשם פועלן דבר בהם לשם שמים ואל תעשם עטרה להתגדל בהם ולא קרדום להיות עודר בו, קל וחומר ומה בלשאצר וכו'. וזהו גם כן לשון המשנה ששנינו באבות (פ"ד מ"ה), ר' צדוק אומר אל תעשם עטרה להתגדל בהם ולא קרדום לחפור בהם, וכן היה הלל אומר ודישתמש בתגא חלף, הא למדת כל הניאות מדברי תורה נוטל חייו מן העולם.

אבל אם אחר שזכה לכתרה של תורה הוא מתכבד ומתגדל בה אין זה בכלל משתמש בכתרה של תורה, אבל הוא משתמש לכתרה של תורה, שהרי אמרו וסוף הכבוד לבוא, לא אמרו על מנת שלא

תיטול כבוד. והרי העטרה והקרדום שוים בענין זה, וכמו שמותר להתכבד בעטרה של תורה אחר שזכה לה, ובני אדם גם כן חייבין לכבדו בשביל אותה עטרה דכתיב (ויקרא יט, לב) מפני שיבה תקום וגו', ואינו אסור לחכם ליטול אותו כבוד, כן הוא לענין הקרדום, שאם זכה לתורה בני אדם חייבין לגדלו משלהם בשבילה ולעשות מלאכתו ולמיטרה בריפתיה, ולו אינו אסור ליטול.

וכן מה שאמר הלל ודישתמש בתגא חלף אינו אלא המשתמש בתלמיד חכם שאינו תלמידו, שהוא עושה תורת אותו חכם כלי חול לתשמישו, וכדאמרינן במגילה פרק בני העיר (כה:) לא לישתמש איניש במאן דתני וגו' ומייתי עלה ההיא דהלל, שזהו תשמיש של חול בכבוד תורתו של חברו. וסימן לדבר תג"א, ראשי תיבות של תלמיד גברא אחרנא.

וכן מה ששנינו כל הניאות מדברי תורה וכו' רצה לומר המשתמש בתורה לצורכו שלא לצורכה, שזהו לשון ניאות, כדאמרינן בפרק קמא דיומא (א.) שהנשים נאותות בהם ומפרשינן התם רוחצות או מתקשטות, ואמרינן בפרק בני העיר (מגילה שם) בתי כנסיות ובתי מדרשות אין נוהגין בהם קלות ראש ואין נאותין בהם, ובמשנת שקלים (פ"ז מ"ז) ומייתו לה בפרק הקומץ רבה (מנחות כא:) תנן על המלח ועל העצים שהכהנים נאותין בהם, וכן עד שיאותו לאורו (ברכות נא:) ואחרים הרבה, ובירושלמי פרק קמא דתעניות (ה"ו) ובפרק בתרא דיומא (פ"ח ה"א) יש נאות בחלומו והוא המשמש בחלומו וראה קרי.

אבל מי שהוא גדול בתורה אם נוטל פרס בכבוד תורתו אין זה בכלל משתמש בכתרה של תורה כמו שחשב הרב ז"ל, כמו שלא היה משתמש בכתרה של תורה אביי כשאמר לחכמים כשלא עמדו מפניו ולא רב מובהק אנא, שהרי העטרה והקרדום שנאם התנא שוים, ואינן אסורין אלא שלא יהא תחילת תשמישו לפני החכמים לשם זה, אבל אם זכה בהם לשמם על זה אמרו וסוף הכבוד לבוא, וזהו כבודה של תורה. זהו אחד משני פנים האמורים בהשתמשות בכתרה של תורה.

והשני, הוא מי שפורע חובו או מסלק תביעות מעליו בכתרה של תורה, שכיון שאין זה מחוק התורה, ולא חיוב שהטילה בו התורה שיפטרו בני אדם לחכמים מתביעותיהם, והוא רוצה לפטור עצמו מתביעה בכבודה של תורה, הרי זלזל בכבודה של תורה ופרע בה חובו או סילק תביעת שכנגדו מעליו בה. וזהו ענין ר' טרפון, שאותו איש שחשב שגנב לו הפירות סילק תביעתו מעליו כשאמר אוי לו לטרפון שזה הורגו, שכששמע כך עזבו, והרי ר' טרפון נשתמש בכתר של תורתו בסילוק תביעה זו מעליו. ואפילו הכי אמרינן התם שאלמלא שר' טרפון היה עשיר גדול היה מותר, דאמר רבא שרי ליה לאיניש לאודועי נפשיה באתרא דלא ידעי ליה שנאמר ועבדך ירא את ה' מנעוריו. וכן נמי אם רוצה לסלק מעליו חיוב שהתורה פטרתו ממנו מפני כבוד תורתו כמו המיסים והארנוניות מותר. זהו מה שנראה לי בפירוש ענין זה, ודברים מפורשים הם, נתגלו לי בזכותם של הראשונים ז"ל שנהגו בזה היתר בעצמם.

